

Att arbeta som lärare under KPU

EN UTVÄRDERING AV FÖRSÖKSVERKSAMHETEN MED
ANSTÄLLNING UNDER VISS KOMPLETTERANDE UTBILDNING

Dokumentdatum: 2020-03-04
Diarienummer: 5.1.3-2017:145

Innehåll

Sammanfattning.....	2
Inledning.....	5
Försöksverksamheten är inte utformad för utvärdering	5
Studiens genomförande.....	6
Rapportens disposition	9
Bakgrund.....	10
Alternativa vägar in i läraryrket	10
Kompletterande pedagogisk utbildning, KPU	11
Utvärderingar av KPU	16
Utvecklingsarbete, strategier och förslag.....	18
Deltagande i försöksverksamheten.....	21
Avslutande sammanfattning.....	23
Rekrytering och genomströmning	24
Avslutande sammanfattning.....	31
Erfarenheter av försöksverksamheten.....	32
Hög arbetsbelastning att arbeta och studera samtidigt.....	33
Finansieringen under KPU är central	36
Upplägget av KPU.....	38
Kvaliteten på KPU.....	42
Avslutande sammanfattning.....	43
Diskussion och slutsatser	44
Relativt få är anställda enligt försöksverksamheten	44
Försöksverksamheten är inte avgörande för rekryteringen till KPU	44
Ekonomiskt stöd och anpassat upplägg av KPU kan underlätta kombination av arbete och studier.....	46
Slutsatser.....	49
Referenser.....	51

Sammanfattning

I denna rapport redovisar vi vår utvärdering av försöksverksamheten med anställning under viss kompletterande pedagogisk utbildning (KPU). Skolverket fick uppdraget att utvärdera försöksverksamheten i regleringsbrevet för 2017.

KPU och försöksverksamheten

KPU riktar sig till personer som har ämneskunskaper i ett eller flera undervisningsämnen och som vill utbilda sig till ämneslärare. Eftersom ämnesstudierna ska vara avklarade, ingår de utbildningsvetenskapliga delarna av lärarutbildningen inklusive praktiken, det vill säga den verksamhetsförlagda delen av utbildningen (VFU).

Ett sätt att få fler personer med akademisk bakgrund att växla till läraryrket och läsa KPU är att underlätta möjligheterna att arbeta som lärare under studierna. Eftersom KPU sträcker sig över tre terminer vid full studietakt, och obehöriga lärare får anställas högst ett år i taget, har de inte kunnat få en anställning som varar under hela utbildningen. För att öka anställningstryggheten beslutade därför regeringen om en tidsbegränsad försöksverksamhet som infördes höstterminen 2016. Försöksverksamheten innebär att skolhuvudmän får anställa obehöriga lärare i upp till två år, om personen samtidigt läser KPU samt undervisar och har ämneskunskaper inom vissa utpekade bristämnena.

Försöksverksamheten innebär endast möjligheten att anställa obehöriga lärare i upp till två år. Det finns inga statsbidrag, aktiviteter eller insatser kopplade till försöksverksamheten och anställningar enligt försöksverksamhetens förordning kräver ingen anmälan eller registrering.

Utvärderingens genomförande

I utvärderingen har vi använt oss av flera olika empiriinsamlingar. Personer som varit registrerade på KPU någon gång under höstterminen 2016 till 2018, och som samtidigt varit visstidsanställda som lärare, har fått besvara en enkät. Vi har också skickat två olika enkäter till rektorer, en till rektorer med anställda lärare som läst en KPU och en via stiftelsen Teach for Sweden (TFS) till rektorer med anställda som går TFS ledarskapsprogram. Ledarskapsprogrammet är en form av KPU som bygger på att studenten samtidigt arbetar som lärare. Vi har även intervjuat företrädare för fyra olika lärosäten med KPU.

Begränsat deltagande i försöksverksamheten

Möjligheten att anställa KPU-studenter som obehöriga lärare i upp till två år verkar inte ha utnyttjats i särskilt stor utsträckning. Det gäller även inom Teach for Swedens ledarskapsprogram. Eftersom anställningar enligt försöksverksamheten inte kräver någon registrering, kan vi inte med säkerhet säga hur många, eller vilka, som har varit anställda enligt försöksverksamheten. Uppskattningen bygger istället på enkätsvaren från studenter på KPU med en läraranställning. Av dessa är det en femtedel som uppger att de är, eller har varit, anställda enligt försöksverksamheten,

vilket skulle motsvara att runt 130 personer varit anställda enligt försöksverksamheten till och med ht 2018.

Vi ser inga skillnader efter bakgrund eller typ av arbetsgivare mellan de som uppger att de är anställda enligt försöksverksamheten och de som är anställda under kortare tidsperioder. Undantaget är andelen som arbetar inom grundskolan som är högre bland anställda enligt försöksverksamheten.

Liten påverkan på rekrytering till KPU och genomströmning

Försöksverksamheten är inte utformad på ett sätt som ger oss kontroll över vilka som deltar och vilka som inte gör det, och det är därför svårt att mäta om, och i så fall i vilken grad, försöksverksamheten har fått fler personer att läsa KPU. Vi kan dock inte se att ökningen av antalet ansökningar till KPU har tilltagit efter att försöksverksamheten infördes.

Ett skäl till att inte fler har varit anställda enligt försöksverksamheten är sannolikt att många inte känner till den. Majoriteten av de studenter som i enkäten anger att de inte har varit anställda enligt försöksverksamheten, skulle ha velat vara det och nästan hälften anger att åtminstone ett av skälen är att de inte kände till möjligheten. Även bland rektorer och lärosäten verkar kännedomen vara begränsad. Undersökningens resultat pekar dock mot att även om försöksverksamheten hade varit mer känd, har möjligheten att anställa obehöriga under längre tid troligen inte så stor betydelse för att få fler att läsa KPU.

Inkomsten från en läraranställning verkar vara viktigare än anställningslängden. En stor majoritet av studenterna i vår enkät som är anställda enligt försöksverksamheten, anger att inkomst från en läraranställning var avgörande i beslutet att läsa och genomföra en KPU. Det är en klart lägre andel som svarar att det var avgörande att få en anställning längre än ett år i taget.

Försöksverksamheten verkar inte heller påverka genomströmningen på KPU i någon större utsträckning. Vi ser ingen skillnad i andelen som uppger att de har avbrutit sin KPU mellan de som är anställda enligt försöksverksamheten och de som är anställda kortare perioder.

Även möjligheten att locka personer från andra yrken att bli lärare genom försöksverksamhetens villkor verkar begränsad. Drygt hälften av studenterna i vår enkät var anställda som lärare innan de ansökte till KPU och blev anställda enligt försöksverksamheten.

Dessutom är vissa arbetsgivare, enligt studenterna, ovilliga att anställa obehöriga lärare längre perioder än ett år. Det knyter an till den huvudsakliga nackdelen med försöksverksamheten, nämligen risken att det kommer en behörig sökanden efter ett år som inte kan anställas på grund av att en obehörig lärare har en längre anställning enligt försöksverksamheten. Drygt 40 procent av studenterna uppger att ovilja hos arbetsgivare att anställa längre än ett år är ett av skälen till att de inte varit anställda enligt försöksverksamheten.

Finansiering under studierna och uppläggningsen av KPU är centralt

Eftersom deltagandet i försöksverksamheten är begränsat, och kännedomen om densamma är låg, tar vi även upp mer generella erfarenheter av att läsa KPU och samtidigt arbeta som lärare. Avsikten är att se vad som kan göras för att underlätta kombinationen för att därigenom öka antalet som genomför KPU, vilket är det bakomliggande syftet med försöksverksamheten.

Över hälften av studenterna i vår enkät anser att det är svårt att kombinera arbete som lärare och studier och det är den vanligaste orsaken som studenterna anger till att de har avbrutit sin KPU. De flesta av studenterna har sammantaget mer än en heltidssysselsättning och några både arbetar heltid samtidigt som de studerar heltid. När studenterna får beskriva vad som har varit svårt med att kombinera arbete som lärare och KPU är det framförallt den höga arbetsbelastningen som nämns. Eftersom flera av studenterna inte är berättigade till studiemedel, har familj och/eller var yrkesverksamma när de bestämde sig för att läsa KPU, anser flera att de behöver arbeta under sina studier, ibland i för hög omfattning, av ekonomiska skäl.

Förutom att finansiera sina studier, är den främsta fördelen som studenterna beskriver med att arbeta som lärare och samtidigt läsa KPU, att teori och praktik varvas. Däremot kan det vara svårt när scheman för KPU och den egna undervisningen krockar. Att öka inslaget av distansstudier och att få göra VFU i tjänsten är några saker som kan göra det mer attraktivt att läsa en KPU och underlätta att samtidigt arbeta som lärare. Samtidigt påpekar företrädare för lärosäten att ett stort inslag av distansstudier och VFU i egen tjänst kan innebära sämre kvalitet i utbildningen. VFU i egen tjänst kan också innebära etiska problem och riskera rättssäkerheten när studenten blir bedömd och handledd av en kollega.

Andra insatser troligen mer betydelsefulla för att få fler att läsa KPU

Att undantaget från behörighetsreglerna är lågt utnyttjat och föga verkningsfullt innebär inte att det är betydelselöst. För de studenter som får en sådan anställning, minskas i alla fall ett orosmoment. Den insats som försöksverksamheten innebär är troligen relativt ineffektiv i förhållande till målet att fler ska läsa KPU, men den innebär samtidigt inga större kostnader.

Mot bakgrund av vad vi sett i studien finns det åtgärder som sannolikt skulle vara mycket mer effektiva, men som också skulle kosta mer. Till dem hör såväl någon form av finansiering av KPU-studenter, som en satsning på ökad kvalitet i undervisningen för att öka både attraktivitet som genomströmning. Andra insatser som förmodligen skulle ha större betydelse än försöksverksamheten, är att i högre grad anpassa KPU:s uppläggning efter förvärvsarbetande studenters behov. Här är det dock viktigt att se till att sådana åtgärder inte samtidigt leder till en utbildning av sämre kvalitet.

Inledning

I denna rapport redovisas utvärderingen av en försöksverksamhet med anställning under viss kompletterande pedagogisk utbildning (KPU). Utbildningen är avsedd att vara en alternativ väg in i läraryrket, mot bakgrund av den tilltagande bristen på lärare i Sverige. För att ytterligare öka attraktiviteten i utbildningen har regeringen beslutat om en tidsbegränsad försöksverksamhet som möjliggör för skolhuvudmännen att anställa en obehörig lärare i upp till två år, om denna person samtidigt läser KPU. Grundregeln är annars att obehöriga lärare bara får anställas högst ett år i taget. I regleringsbrevet för 2017 gav regeringen Skolverket i uppdrag att utvärdera försöksverksamheten.

Utvärderingens huvudfrågor har varit tre:

1. Deltagande i försöket. Hur många deltar och vad karakteriserar dem?
2. Har försöksverksamheten bidragit till att fler läser och genomför KPU?
3. Vilka erfarenheter och upplevelser av försöket har berörda studenter, rektorer och lärosäten?

Undersökningen visade dock att deltagandet i försöksverksamheten är begränsat och att kännedomen om densamma är låg, varför det inte finns så mycket erfarenheter att redovisa specifikt om försöket. Däremot finns det resultat som är intressanta för den bredare frågan om hur KPU fungerar och vad som framstår som betydelsefullt för att öka rekrytering till och genomströmning i utbildningen. Redovisningen av erfarenheter hos olika intressenter omfattar därför även mer generella sådana av att kombinera arbete som lärare med KPU, liksom betydelsen av tillgänglighet och kvalitet i utbildningen.

Försöksverksamheten är inte utformad för utvärdering

Möjligheten att anställa obehöriga lärare i upp till två år är en försöksverksamhet. Men det är inte en försöksverksamhet i den bemärkelsen att den har utformats för att utvärderas. Deltagandet är frivilligt och öppet för alla som uppfyller villkoren. Det finns därför ingen möjlighet att styra vilka som deltar eller att göra kontrollerade jämförelser mellan de som deltar och de som inte gör det. Det sker heller ingen registrering av vilka som anställs enligt försöksverksamhetens villkor, så vi vet därför inte vilka som deltar i försöket.

I detta fall är det snarare en försöksverksamhet i den bemärkelsen att försöksverksamhetens förordning gör det möjligt att göra ett tillfälligt undantag från skollagen, som annars begränsar anställningstiden för obehöriga lärare till högst ett år i taget. Under arbetet med utvärderingen har det visat sig att benämningen *försöksverksamhet* i samband med beskrivningen av möjligheten att anställa obehöriga lärare längre perioder kan vara förvirrande. Det finns inga statsbidrag, aktiviteter eller insatser kopplade till försöksverksamheten. Begreppet försöksverksamhet signalerar att det är något en person deltar i. I det här fallet är

det inte ett *deltagande* i en försöksverksamhet utan snarare en *anställning enligt* försöksverksamhetens villkor.

Sammanfattningsvis går det inte med säkerhet att säga vilka eller hur många som varit anställda enligt försöksverksamheten, eller vilken effekt som försöksverksamheten haft på antalet som väljer att läsa en KPU. Däremot kan vi utifrån utvärderingens frågeställningar och empiri resonera kring deltagande i försöksverksamheten, om den verkar kunna få fler att läsa KPU och vilka erfarenheter som finns av försöksverksamheten.

Studiens genomförande

För att kunna besvara frågeställningarna har vi använt flera olika empiriinsamlingar. Eftersom anställningar enligt försöksverksamheten inte kräver någon typ av registrering har vi behövt använda andra källor än registerdata för att försöka identifiera vilka och hur många som är anställda enligt försöksverksamheten. Vi har därför genomfört en enkätundersökning till studenter på KPU som samtidigt arbetar som lärare. För att kunna svara på våra andra två frågeställningar, om försöksverksamheten har fått fler att läsa KPU och vilka erfarenheter som finns från försöksverksamheten, har vi förutom enkäten till studenter genomfört enkäter till rektorer och intervjuer med företrädare för lärosäten.

I Tabell 1 ges en översikt av hur empiriinsamlingarna används för att besvara våra frågeställningar.

Tabell 1. Empiriinsamlingar och frågeställningar

	Student Enkät	Rektor Enkät	Rektor Enkät via TFS*	Lärosäte Intervju
Deltagande i försöket. Hur många deltar och vad karakteriserar dem?	x		x	
Har försöksverksamheten bidragit till att fler läser och genomför KPU?	x	x	x	
Vilka erfarenheter och upplevelser av försöket har berörda studenter, rektorer och lärosäten?	x	x		x

* TFS (Teach for Sweden) är en stiftelse som driver ett ledarskapsprogram som bygger på att studenten läser KPU och samtidigt arbetar som lärare.

Elin Olsson har, tillsammans med medarbetare på Skolverkets avdelning för analys, tagit fram rapporten. Under arbetets gång har vi även varit i kontakt med Universitets- och högskolerådet (UHR) och Universitetskanslersämbetet (UKÄ).

Enkät till studenter på KPU med läroanställning

För att få en bild av hur många och vilka som har varit anställda enligt försöksverksamheten, har vi genomfört en enkätundersökning bland studenter på KPU som har en läroanställning. I april 2019 skickade Statistiska Centralbyrån (SCB) på uppdrag av Skolverket ut en kombinerad webb- och postenkät. Enkäten skickades till samtliga personer som någon gång under höstterminen 2016 till och med höstterminen 2018 läst en högskolekurs som ingår i KPU, och som under

samma period varit rapporterade som visstidsanställda lärare inom grundskolans årkurs 7–9, gymnasieskolan eller kommunal vuxenutbildning.¹ Av 639 personer besvarade 361 enkäten, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 56 procent.

Det partiella bortfallet är litet och antalet svarande på respektive fråga redovisas under tabellerna. Alla skillnader mellan grupper som tas upp i texten är statistiskt signifikanta.

I enkäten ställde vi även en fråga om vad som har varit lätt respektive svårt med att läsa KPU och samtidigt arbeta som lärare, där studenten fick ge ett öppet svar. De flesta, 90 procent, har besvarat frågan och många har skrivit relativt långa svar som vi i analysen har kodat i olika kategorier.

Två enkäter till rektorer

Innan vi skickade ut enkäten till studenter försökte vi identifiera deltagare i försöksverksamheten genom en webbenkät till rektorer. Syftet med enkäten var även att få rektorernas bild av försöksverksamheten. Enkäten skickades ut våren 2018 till de rektorer som under hösten 2017 hade visstidsanställda lärare som läst en KPU under höstterminen 2016 eller vårterminen 2017.² De rektorer som inte svarat under de första fyra veckorna kontaktades med telefon och erbjöds en telefonintervju. Av de 172 rektorerna som fick enkäten, svarade 127, vilket motsvarar en svarsfrekvens på 74 procent. Av dessa var det 35 rektorer som svarade att de hade anställda enligt försöksverksamheten och som därför fick resterande frågor om försöksverksamheten. Det är svårt att utifrån dessa uppgifter ge en uppskattning av antalet som deltar i försöksverksamheten på nationell nivå. En del av rektorerna verkar ha en vag bild av vad försöksverksamheten innebär och de registeruppgifter om studier och anställning som användes för att identifiera populationen är insamlade vid olika tidpunkter. Informationen om anställning kommer från en senare tidpunkt än uppgifterna om studier så en del studenter kan ha avslutat sin KPU innan de fått anställningen på skolan. De kan också ha hunnit avsluta sin anställning på skolan innan enkäten skickades ut.

¹ Skolverket har fått ansökningskoder för KPU från UHR. SCB har tagit fram kurs- och programkoder utifrån sökandeposterna från Universitets- och högskoleregistret. Samtliga registrerade på dessa kurs- och programkoder (oavsett ansökningskod, så även studenter som ansökt till KPU via VAL ingår) har sedan jämförts med personer som varit tjänstgörande, visstidsanställda och verksamma i grundskolans årskurs 7–9, gymnasieskolan eller den kommunala vuxenutbildningen (grundläggande eller gymnasial nivå) enligt Lärarregistret. Yrkeslärare, speciallärare och specialpedagoger samt modersmålslärare är exkluderade. Personer registrerade på KPU under ht 2016 eller vt 2017 har jämförts med Lärarregistret för oktober 2016. På motsvarande sätt har personer registrerade på KPU under ht 2017 eller vt 2018 jämförts med Lärarregistret för oktober 2017. Personer registrerade på KPU under ht 2018 har jämförts med Lärarregistret för oktober 2018.

² Uppgifterna om anställning hämtades från Lärarregistret i oktober 2017. Uppgifter om studier på KPU hämtades från Universitets- och högskoleregistret.

Vi har även ställt frågor om försöksverksamheten i en enkät som stiftelsen Teach for Sweden (TFS) skickade ut hösten 2018 till rektorerna för de skolor som de samarbetar med och som har studenter inom deras ledarskapsprogram. TFS ledarskapsprogram är en form av KPU som bygger på att studenten arbetar som lärare under utbildningen och som beskrivs mer i avsnittet *KPU i olika former*. I enkäten ställde vi en fråga om skolan har anställda enligt försöksverksamheten. Till de rektorer som inte hade det, frågade vi varför de inte anställt enligt försöksverksamheten. Vi frågade även om rektorerna såg några hinder eller möjligheter med försöksverksamheten. Totalt besvarade 33 rektorer enkäten vilket motsvarar en svarsfrekvens på 30 procent.

Intervjuer med företrädare för lärosäten

Som ett led i studien har vi genomfört intervjuer med företrädare för fyra lärosäten med KPU. På varje lärosäte har en programansvarig eller motsvarande och en lärare verksam i utbildningen intervjuats, vilket innebär att vi har talat med sammanlagt åtta personer. Intervjuerna genomfördes per telefon under våren 2019. De har därefter transkriberats och analyserats mot bakgrund av studiens övergripande frågeställningar.

När intervjuerna genomfördes gavs KPU på tjugo lärosäten runt om i landet. De fyra lärosätena valdes med utgångspunkt i tillgången på behöriga lärare i respektive län, så att två lärosäten är situerade i län med relativt god tillgång och två lärosäten i län med relativt dålig tillgång på legitimerade lärare i årkurs 7–9 och i gymnasieskolan i matematik, biologi, kemi, fysik, svenska och engelska. Dessa ämnen är några av de bristämnen som ingår i försöksverksamheten. Samtidigt undveks lärosäten som ingår i UKÄ:s pågående utvärdering av KPU för personer med forskarexamen.

Empirins tillförlitlighet

Utifrån det insamlade materialet går det inte att ge en exakt bild av försöksverksamheten och hur många som deltar i den. Studentenkäten har en relativt låg svarsfrekvens och vi vet inte hur stor andel av de studenter som inte har besvarat vår enkät som är anställda enligt försöksverksamheten. När det gäller studenternas svar om vilken betydelse försöksverksamhet haft och deras erfarenheter av att arbeta som lärare och samtidigt läsa KPU, finns det också en risk att svaren fördelar sig på ett annat sätt i hela populationen än i våra enkätsvar. Samtidigt ser vi inga större skillnader i svarsbenägenhet när det gäller ålder, kön och om personen är född i Sverige.

Eftersom det är få rektorer som besvarat enkäterna är det svårt att dra några kvantitativa slutsatser utifrån dessa enkätsvar. Svaren i rektorsenkäterna och lärosätessintervjuerna går inte att generalisera till alla rektorer eller lärosäten, men ger en bild av olika erfarenheter och åsikter som finns kring försöksverksamheten och KPU.

Rapportens disposition

I kapitlet *Bakgrund* beskrivs försöksverksamheten mer ingående, men där ges också en bredare bild av KPU generellt, både vad avser bestämmelser och vad utvärderingar av KPU i allmänhet har funnit. Bakgrunden avslutas med ett avsnitt om pågående utvecklingsarbete, strategier för rekrytering bland huvudmän och aktuella förslag från utvärderingar och utredningar som är relevanta för KPU.

I tre separata kapitel, *Deltagande i försöksverksamheten*, *Rekrytering och genomströmning* samt *Erfarenheter av försöksverksamheten* presenterar vi sedan våra resultat utifrån våra tre frågeställningar: först resultat avseende deltagande, därefter vad vi lärt oss om rekryteringen till utbildningen och avslutningsvis erfarenheter hos olika intressenter.

I det avslutande kapitlet *Diskussion och slutsatser* diskuteras resultaten avseende själva försöksverksamheten mot bakgrund av den bredare frågan om KPU:s attraktivitet och då även med anknytning till tidigare studier av utbildningen. Hur viktigt är försöksverksamhetens bidrag till att fler läser KPU och vilka andra möjligheter kan utrönas, givet de resultat som denna och andra undersökningar har visat?

Bakgrund

Alternativa vägar in i läraryrket

Bristen på behöriga lärare i Sverige har tilltagit under flera år, även om situationen varierar mellan regioner, skolformer och ämnen. Enligt Skolverkets prognoser kommer lärarutbildningen heller inte att räcka för behoven under kommande år.³ Från statens sida har flera initiativ tagits för att motverka bristen. Bland dessa initiativ märks bland annat olika sätt att stärka alternativa vägar in i läraryrket för personer som redan har vissa studier avklarade.

För denna målgrupp finns flera olika kompletterande utbildningar som leder till lärarlegitimation och behörighet:

- *Vidareutbildning av lärare (VAL)* är till för personer som är verksamma som lärare men saknar lärarexamen. Inom VAL läser studenten efter en individuell studieplan upp till 120 högskolepoäng (hp) för att komplettera sin utbildning. Både ämnesstudier och utbildningsvetenskapliga ämnen kan ingå i utbildningen.
- *Utländska lärares vidareutbildning (ULV)* riktar sig till personer med utländsk lärarexamen eller eftergymnasial examen motsvarande ett svenskt skolämne och som behöver komplettera sin utbildning. Även här studerar man enligt en individuell studieplan och upp till 120 hp.
- *Snabbspår till lärare* är en introduktionsutbildning på 26 veckor för nyanlända personer med lärarbakgrund och som är inskrivna vid Arbetsförmedlingen. Den kan sedan byggas på med studier inom VAL eller ULV.
- *Kompletterande pedagogisk utbildning (KPU)* riktar sig till personer som har ämneskunskaper i ett eller flera undervisningsämnen och vill utbilda sig till ämneslärare. Eftersom ämnesstudierna ska vara avklarade, ingår de utbildningsvetenskapliga delarna av lärarutbildningen inklusive praktiken, det vill säga den verksamhetsförlagda delen av utbildningen (VFU).

Den försöksverksamhet som är fokus för vår utvärdering är kopplad till anställningar under KPU och i nästa avsnitt beskriver vi därför den utbildningen närmare.

³ Skolverket (2019).

Kompletterande pedagogisk utbildning, KPU

Allmänt om utbildningen

För personer som vill utbilda sig till ämneslärare och redan har ämneskunskaper i ett eller flera undervisningsämnen finns sedan 2011 en kompletterande pedagogisk utbildning som regleras av en särskild förordning.⁴ För att antas till KPU krävs att studenten har ämneskunskaper som motsvarar ett eller flera undervisningsämnen i grundskolans årskurs 7–9 eller i gymnasieskolan.⁵

Utbildningen består av 90 högskolepoäng (hp) vilket motsvarar tre terminers heltidsstudier. Innehållsligt har den två delar: utbildningsvetenskaplig kärna (60 hp) och verksamhetsförlagd utbildning, VFU (30 hp). KPU erbjuds vid flertalet av de lärosäten som har tillstånd att utfärda en ämneslärarexamen. Den ges som både campusutbildning och distansutbildning och med olika studietakter.

KPU leder till ämneslärarexamen med inriktning mot årskurs 7–9 eller mot gymnasieskolan. Inom KPU är det fler som tar examen med inriktning mot gymnasieskolan än mot årskurs 7–9. Så är det även inom den reguljära ämneslärarutbildningen, men där är skillnaderna större. De vanligaste ämnena inom KPU är naturvetenskapliga ämnen, matematik och teknik, till skillnad från den reguljära ämneslärarutbildningen där samhällsvetenskapliga ämnen, svenska och engelska är vanligare.⁶

Sedan KPU infördes har antalet sökande ökat även om en viss avmattning kan ses de senaste åren. Även antalet antagna till KPU har ökat över tid.⁷

Läsåret 2016/17 påbörjade 1 020 personer en KPU. Det läsåret utgjorde KPU-studenterna nästan en fjärdedel av alla nybörjare på ett program mot ämneslärarexamen. Även om direkta jämförelser med den reguljära ämneslärarutbildningen är svår, verkar genomströmningen på KPU vara högre. Omkring 65 procent av de som läser en KPU tar examen inom fem år.⁸

Könsfördelningen på KPU är relativt jämn och medelåldern är betydligt högre än på den reguljära ämneslärarutbildningen (38 respektive 24 år). Den högre medelåldern är delvis en konsekvens av att KPU kräver tidigare studier, men tyder också på att många studenter har varit yrkesverksamma innan de läser KPU.⁹

⁴ Förordning (2011:686) om kompletterande pedagogisk utbildning som leder till ämneslärarexamen. Även före 2011 fanns dock olika sätt att komplettera ämnesstudier för att bli behörig lärare.

⁵ För grundskolan krävs ämneskunskaper motsvarande minst 90 högskolepoäng och för gymnasieskolan minst 120 högskolepoäng.

⁶ UKÄ (2018).

⁷ UHR (2019).

⁸ UKÄ (2018).

⁹ UKÄ (2018).

Försöksverksamhet med anställning under viss KPU

Den försöksverksamhet som står i fokus för vår utvärdering innebär att personer som läser KPU och samtidigt arbetar som lärare kan anställas för två år i taget, under vissa förutsättningar. Grundregeln är annars att obehöriga lärare bara får anställas för högst ett år i taget, varefter tjänsten utlyses för att ge chansen till behöriga sökanden. Bakgrunden till det undantag från behörighetsreglerna som försöksverksamheten öppnar för, är bristen på såväl behöriga lärare som sökande till lärarutbildningarna i vissa ämnen.¹⁰

Rätt att anställa för två år istället för ett

Syftet med försöksverksamheten är att attrahera och underlätta för personer med akademisk bakgrund att byta till läraryrket. Detta görs genom att underlätta möjligheten att genomföra KPU och samtidigt vara anställd som lärare. För de som redan är verksamma i ett annat yrke, kan en anställning under en längre tid och att få arbeta som lärare under utbildningen, vara incitament till att byta yrke och utbilda sig till lärare. En längre tids anställning under studietiden i kombination med goda förutsättningar för en tillsvidareanställning som lärare efter utbildningen skapar även ekonomisk trygghet.¹¹

Huvudregeln i skollagen är att endast lärare som har legitimation och är behörig för viss undervisning får bedriva undervisningen.¹² Om det inte finns legitimerade och behöriga lärare att tillgå inom huvudmannens organisation får en annan person bedriva undervisningen. Personen ska vara lämplig för detta och i så stor utsträckning som möjligt ha en utbildning som motsvarar den behörighetsgivande utbildningen.¹³ Personen får anställas högst ett år i taget.¹⁴ Efter den perioden ska huvudmannen återigen försöka hitta en legitimerad och behörig lärare.¹⁵

Eftersom en KPU består av 90 högskolepoäng, vilket motsvarar tre terminers heltidsstudier, kan en person som vill växla till läraryrket inte få en anställning som lärare under hela studietiden, utan högst ett år i taget. För att öka anställningstryggheten för personer som läser en KPU medan de arbetar som lärare, och därmed öka utbildningens attraktivitet, beslutade regeringen om en försöksverksamhet som innebär att personer som läser en KPU ska kunna anställas upp till två år i taget istället för i ett.

Genom förordningen om försöksverksamhet med anställning under viss kompletterande utbildning ges huvudmannen sålunda möjlighet att anställa en lärare utan legitimation under två år (i särskilda fall i tre år, till exempel vid längre sjukfrånvaro eller föräldraledighet) om personen samtidigt läser en kompletterande

¹⁰ Utbildningsdepartementet. Dnr U2014/5176/S.

¹¹ Prop. 2015/16:23; Utbildningsdepartementet. Dnr U2014/5176/S.

¹² 2 kap. 13 § skollagen (2010:800).

¹³ 2 kap. 18 § första stycket skollagen.

¹⁴ 2 kap. 21 § skollagen.

¹⁵ Prop. 2009/10:165, s. 653.

pedagogisk utbildning som syftar till att uppnå en behörighetsgivande lärarexamen.¹⁶

Förordningen trädde i kraft 1 juli 2016. Försöksverksamheten kan tillämpas på anställningar som påbörjas senast höstterminen 2020.

Försöksverksamheten gäller bristämnen

En person som anställs i enlighet med försöksverksamheten måste enligt förordningen också undervisa, ha ämneskunskaper och läsa en KPU inom de ämnen där det råder brist på legitimerade och behöriga lärare. Skolverket har tagit fram en föreskrift för vilka ämnen som försöksverksamheten gäller.¹⁷ Underlaget till urvalet av ämnen baserades framförallt på en jämförelse mellan det beräknade examinationsbehovet av ämneslärare för åren 2015–2019 (som redovisats i Skolverkets prognos över olika lärarkategorier) och antalet examinerade lärare läsåren 2009/10–2013/14. De ämnen som hade den största bristen i antal lärare klassades sedan som bristämnen.¹⁸

De ämnen som omfattas av försöksverksamheten presenteras i Tabell 2.

Tabell 2. Ämnen som omfattas av försöksverksamheten

	Grundskolan Årskurs 7–9	Gymnasieskolan	Kommunal vuxenutbildning
Biologi	x	x	
Engelska	x	x	
Fysik	x	x	
Företagsekonomi		x	
Geografi	x	x	
Hem- och konsumentkunskap	x		
Juridik		x	
Kemi	x	x	
Matematik	x	x	
Slöjd	x		
Spanska	x	x	
Svenska	x	x	
Svenska som andraspråk	x	x	x
Teknik	x	x	

I beredningen av frågan, och även i framtagandet av föreskrifterna, har synpunkter framförts om att alla ämnen bör tillåtas i försöksverksamheten. Den dåvarande regeringen menade att eftersom försöksverksamheten innebär ett undantag från

¹⁶ Förordning (2016:350) om försöksverksamhet med anställning under viss kompletterande utbildning.

¹⁷ SKOLFS 2016:62.

¹⁸ Tre ämnen (företagsekonomi, teknik och juridik) inkluderades också med motiveringen att de har en låg andel legitimerade och behöriga lärare men ett relativt högt antal tjänstgörande lärare. Skolverket (2016).

legitimationskravet bör försöksverksamheten införas med restriktivitet och inte tillåtas för alla ämnen utan bara vara möjlig i de ämnen där det råder lärarbrist.¹⁹

KPU i olika former

Försöksverksamheten med anställning i upp till två år är alltså ett statligt initiativ för att öka attraktiviteten i KPU. Det finns även andra satsningar i samma syfte.

Särskilda medel för vissa satsningar

För att öka antalet lärare, framförallt inom matematik, teknik och naturvetenskapliga ämnen, pågår flera olika satsningar och försöksverksamheter där regeringen fördelar medel för en del av satsningarna. Det gäller följande former av KPU:

- *Teach for Swedens ledarskapsprogram* riktar sig till studenter med tidigare goda studieresultat och med ämneskunskaper inom matematik, biologi, fysik, kemi, teknik, svenska, engelska eller spanska. Studenterna arbetar i årskurs 7–9 i en skola med låg måluppfyllelse parallellt med att de läser KPU under totalt två år. De arbetar fyra dagar i veckan och har en betald dag för studier (med en studietakt på 75 procent). VFU görs inom tjänsten på den skola studenten är anställd. Studenterna rekryteras av stiftelsen Teach for Sweden (TFS) som står för handledning, coachning och ett mentorskapsutbyte inom ledarskap. Utbildningen ges vid Luleå tekniska universitet och benämns Särskild KPU, samt vid Karlstads universitet och Högskolan i Halmstad och då under namnet Verksamhetsintegrerat ämneslärarprogram (VÄP). För nya deltagare ges utbildningen sedan höstterminen 2019 bara vid Luleå tekniska universitet.
- *KPU inom projektet Brobyggaren* ges vid Göteborgs universitet i samarbete med Göteborgs kommun. Utbildningen riktar sig till studenter med ämneskunskaper inom framförallt matematik, naturvetenskapliga ämnen och teknik, men även estetiska ämnen, språk och slöjd. Utbildningen ges med förhöjd studietakt på 125 procent vilket motsvarar ett års studier.
- *Ämnesdidaktisk KPU* ges vid Högskolan i Halmstad och genomförs med ordinarie studietakt. Den riktar sig till studenter inom matematik, naturvetenskapliga ämnen och teknik.
- *Särskild kompletterande pedagogisk utbildning för personer med forskarexamen.*²⁰ Utbildningen ges med förhöjd studietakt (ett år) och biologi, fysik, kemi, matematik och teknik är prioriterade ämnen. Studenterna har rätt att söka ett utbildningsbidrag på 25 000 kronor i månaden. Utbildningen är ett resultat av ett uppdrag till fyra lärosäten och är tidsbegränsat till juli 2021, men regeringen har aviserat att satsningen bör utökas. UKÄ har i uppdrag att utvärdera utbildningen, vilket redovisas våren 2020.

¹⁹ Skolverket (2016).

²⁰ Förordning (2016:705) om kompletterande pedagogisk utbildning som leder till ämneslärarexamen för personer som har en examen på forskarnivå.

Arbetsintegrerad KPU

Det finns också lokalt initierade satsningar som innefattar arbetsintegrerad KPU, det vill säga en uppläggnings av utbildningen där studenten arbetar som lärare parallellt med studierna.

Högskolan i Dalarna har en arbetsintegrerad utbildning, där KPU-studenterna är anställda på heltid, men arbetar 50 procent. En dag i veckan tillbringas på campus och en dag får användas för egna studier. För att antas till utbildningen krävs att studenten har en anställning hos någon av de skolhuvudmän som högskolan samverkar med. Studenterna är anställda ett år i taget och därefter förnyas kontraktet om båda parter vill och det inte kommer en behörig sökande. Ofta vill huvudmännen inte binda upp sig och skriva längre kontrakt än så.²¹ Lönen är uppdelad i två delar, en fastställd för studierna och en varierande för undervisningen.

Från hösten 2019 erbjuder även Linköping universitet en arbetsintegrerad KPU. Studietakten är 75 procent och studenterna gör VFU i tjänsten.

Även när det gäller grundläroutbildningen har arbetsintegrerade utbildningar nyligen startat på flera lärosäten. I regleringsbrevet för 2020 fick elva lärosäten medel för att utveckla och bedriva arbetsintegrerad lärarutbildning. Syftet är bland annat att öka antalet på lärarutbildningarna och underlätta för personer att byta till läraryrket. Medlen kan användas för att samordna huvudmän och genomföra rekryteringsinsatser, men inte för att avlöna studenterna. Högskolan Dalarna får dessutom uppdraget att skapa ett nätverk för erfarenhetsutbyte kring arbetsintegrerad lärarutbildning och att ta fram arbetsmetoder för validering och tillgodoräknade av VFU inom de arbetsintegrerade lärarutbildningarna.²²

Speciella studiemedel till studenter på KPU

För att rekrytera fler studenter till KPU och få fler att växla till läraryrket, får personer som är 25 år eller äldre och läser KPU med studiemedel en högre bidragsdel och en lägre lånedel. Möjligheten infördes hösten 2015 och omfattade då enbart studenter som läste KPU med inriktning mot ämneslärarexamen inom naturorienterande ämnen, teknik eller matematik. Sedan 1 juli 2018 gäller det högre bidraget för KPU-studenter för samtliga ämnesinriktningar.

Förutom den högre bidragsdelen i studiemedlet för studenter på KPU finns, som nämnts ovan, ett utbildningsbidrag på 25 000 kronor i månaden för studenter som läser KPU för personer med forskarexamen.

²¹ Enligt telefonsamtal med ansvarig för utbildningen.

²² Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/01943/UH m.fl.

Utvärderingar av KPU

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) har utvärderat tre kompletterande pedagogiska utbildningar som delvis finansieras av särskilda medel från regeringen. Det är Verksamhetsintegrerat ämneslärarprogram (VÄP), Alternativ KPU inom projektet Brobyggaren, och Ämnesdidaktisk KPU, som beskrivs ovan under *KPU i olika former*.²³

Umeå universitet har utrett sin egen satsning på KPU med förhöjd studietakt.²⁴

CSN har följt upp höjningen av bidragsdelen av studiemedlet för KPU-studenter.²⁵

Nedan redovisas kort några centrala resultat från dessa undersökningar med relevans för frågan om KPU som alternativ väg in i läraryrket.

Kombinationen arbete och studier

När UKÄ utvärderade alternativa former av KPU hade utbildningarna pågått under så kort tid att generella slutsatser inte kunde dras om hur de fungerade jämfört med ordinarie KPU. Eftersom lärarbristen är stor i många ämnen och två av de tre utbildningarna framförallt är inriktade på matematik, naturvetenskapliga ämnen och teknik behövs, ansåg UKÄ, satsningar i fler ämnen. Myndigheten efterlyste också en generell utvärdering av KPU.

Vidare framkom att försörjning under studietiden är viktigt för att locka redan yrkesverksamma att omskola sig till lärare. Eftersom personer som läser KPU har studerat tidigare, kan de ha en studieskuld och möjligheten att få studiemedel är ibland uttömd.

Samtidigt visade utvärderingen att en del studenter inte mår med den kombination av arbete och studier som det Verksamhetsintegrerade ämneslärarprogrammet förutsätter. Studenterna på VÄP ska arbeta 80 procent samtidigt som de studerar 75 procent, vilket enligt UKÄ är så krävande att inte alla klarar av det.²⁶

Förhöjd studietakt

Ett annat sätt att underlätta rekrytering är att korta perioden utan arbetsinkomst genom att läsa KPU med förhöjd studietakt. I UKÄ:s utvärdering av Alternativ KPU, framkom dock att också detta är så krävande att inte alla studenter klarar det.²⁷

På samma sätt konstaterade Umeå universitet i sin utredning, att även om det var ett högt söktryck till den KPU med förhöjd studietakt (150 procent) som

²³ UKÄ (2017).

²⁴ Umeå universitet (2018).

²⁵ CSN (2019).

²⁶ UKÄ (2017).

²⁷ UKÄ (2017).

universitetet erbjudit, var studierna krävande. Det gäller särskilt under VFU-perioden. Genomströmningen var låg och få blev klara i tid.²⁸

VFU i egen tjänst eller på bara en skola

UKÄ konstaterade i en tidigare uppföljning av lärar- och förskollärarytbildningar att uppfattningen om det är lämpligt att göra all VFU på *en* skola, skiljer sig åt bland de som utbildar blivande lärare. Fördelen med att göra VFU på bara en skola är att studenten kan få en tryggare introduktion till yrket medan nackdelen är att studenten inte blir lika förberedd för den mångfald av skolor som finns.²⁹ Inom KPU är möjligheten att få erfarenhet från flera skolor mer begränsad, eftersom utbildningen är kortare. På de tre formerna av KPU som UKÄ har utvärderat är teori och praktik tätare integrerade än på reguljär lärarutbildning. UKÄ bedömde därför att nackdelen med att göra VFU på bara en skola kan vara mindre. Samtidigt ställer det krav på en god samverkan mellan skolan och lärosätet.³⁰

I Umeå universitets utredning av den egna KPU:n framhålls vikten av ett bra samarbete med skolhuvudmän i de fall VFU ska göras i tjänsten. Det krävs en relevant tjänst i ämnet med rätt omfattning och tillgång till handledning. Det finns fördelar för både studenten och skolan om studenten kan vara kvar på skolan. Däremot kan det i vissa fall vara bra för en student att få erfarenhet från en annan miljö.³¹

Högre bidragsdel i studiemedlet

Som vi nämnt kan KPU-studenter som är 25 år eller äldre få studiemedel med en högre bidragsdel. För studenter med inriktning mot naturorienterande ämnen, teknik eller matematik infördes möjligheten 2015, för att sedan utvidgas till alla ämnen 2018.

Sedan utvidgningen har antalet studenter som tar ut det högre bidraget ökat. Mellan höstterminerna 2017 och 2018 tredubblades antalet studenter med det högre bidraget från 300 till 900 personer. Under höstterminen 2018 fick i stort sett samtliga studenter som tog ut studiemedlet det högre bidraget jämfört med 37 procent av studenterna med studiemedel under höstterminen 2017. Antalet som läser en KPU har ökat över tid medan andelen som tar ut studiemedel inte har ändrats i någon större utsträckning. Enligt CSN är det svårt att säga om den högre bidragsnivån har påverkat antalet studerande på KPU.³²

I en enkätundersökning som CSN genomförde under mars 2019 bland studenter på KPU med studiemedel, svarar drygt hälften att de inte, eller troligtvis inte, hade påbörjat studierna på KPU om de inte fått studiemedel. Det är en något högre

²⁸ Umeå universitet (2018).

²⁹ UKÄ (2015).

³⁰ UKÄ (2017).

³¹ Umeå universitet (2018).

³² CSN (2019).

andel än samtliga högskolestudenter. En fjärdedel svarar att de inte skulle ha påbörjat studierna på KPU utan det högre bidraget. Det högre bidraget var viktigare för äldre studenter, studenter med barn och de som var arbetslösa innan studierna. Av de öppna svaren i enkätundersökningen framgår att andra skäl till att läsa KPU varit viktiga. Många av studenterna anger att utsikterna att få en lärarlegitimation och ett fast arbete som lärare varit viktiga i valet att läsa KPU. Drygt 40 procent svarar att de hade varit tvungna att arbeta mer utan det högre bidraget.³³

Utvecklingsarbete, strategier och förslag

Projektet *Fler vägar in i läraryrket*

Regeringen har gett sju lärosäten i uppdrag att arbeta med insatser för fler utbildningsvägar till lärarexamen.³⁴ Bakgrunden till en del av insatserna är de behörighetskrav som gäller för KPU, nämligen att studenten ska ha ämneskunskaper i relevant undervisningsämne. Flera av de sökande till KPU bedöms som obehöriga eftersom de inte uppfyller kravet för tillräckliga ämnesstudier. Men eftersom även andra erfarenheter än ämnesstudier kan vara en grund för behörighet till KPU behövs rättssäkra och effektiva sätt för att bedöma studentens reella kompetens.³⁵

Inom projektet *Fler vägar in* ska lärosätena ta fram och använda metoder för att bedöma och validera reell kompetens, inklusive tidigare arbetslivserfarenhet och tidigare utbildning. De ska även erbjuda kortare kurser till personer som nekas antagning till KPU på grund av att enstaka poäng saknas. Dessa studenter ska kunna läsa KPU samtidigt som de läser in de poäng som saknas. Vidare ska påbyggbara kurser från utbildningsvetenskaplig kärna erbjudas i flexibla studieformer. Som en del av projektet har en webbplats skapats med information till obehöriga lärare som vill komplettera sin utbildning.³⁶ Uppdraget ska slutredovisas senast 2022.³⁷

Strategier bland huvudmän att hantera bristen på behörig personal

Som ett led i arbetet med Skolverkets prioriterade områden gjordes en kartläggning av hur ett strategiskt urval av huvudmän arbetar för att hantera bristen på behöriga lärare. Skolverket intervjuade 21 huvudmän under våren 2018. Flera huvudmän som Skolverket talat med erbjuder lärare lön under deras utbildning, bland annat för olika behörighetsgivande examina. Det förekommer även att lärarstudenter

³³ CSN (2019).

³⁴ Arbetet leds av Umeå universitet som ska genomföra arbetet tillsammans med Göteborgs universitet, Stockholms universitet, Linköpings universitet, Karlstads universitet, Malmö universitet och Högskolan Dalarna.

³⁵ Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/03202/UH.

³⁶ www.lararutbildning.nu

³⁷ Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/03202/UH.

erbjuds deltidstjänster under slutet av sin utbildning. Huvudmännen uppger att det kan vara svårt att avvara lärare under utbildningstiden. Vissa huvudmän har speciella funktioner på central nivå som bevakar insatser med statsbidrag och kompetensutvecklingsmöjligheter. Flera huvudmän samverkar med lärosäten för att lärare ska kunna kombinera sin anställning med studier. Det finns ett stort intresse för detta hos flera huvudmän. De anser även att det är viktigt att samverka med lärosäten kring VFU:n. VFU ses även som en möjlighet att rekrytera blivande lärare. Vissa huvudmän önskar ett närmare samarbete med lärosäten.³⁸

I en rapport från Sveriges Kommuner och Regioner, SKR (då SKL), med exempel på lokala strategier för att möta skolans rekryteringsproblem, framkommer bland annat att Pajala erbjuder stipendier till folkbokförda i kommunen som läser till lärare. Malmös lärare kan få tjänstledighet med lön för att färdigställa eller komplettera sin utbildning. Även här nämns VFU som en möjlighet att rekrytera blivande lärare.³⁹

Förslag från utvärderingar och utredningar

Förslag om mer ekonomiska bidrag och tillgodoräknad VFU

Runt hälften av de som läser en KPU tar inte ut något studiemedel. Det är också vanligare att studenter på KPU får avslag på sin studiemedelsansökan på grund av begränsningen av hur lång tid man kan få studiemedel eller på grund av inkomsttaket, jämfört med studenter på den reguljära ämneslärarutbildningen och studenter på övriga högskoleutbildningar. Det är däremot en lägre andel som får avslag på grund av bristande studieresultat.⁴⁰

Mot bakgrund av att en del av de aktuella studenterna inte har rätt till mer studiemedel, menar UKÄ i sin utvärdering av särskild KPU, att mer generella stöd till studenter kan behövas för att locka fler att omskola sig. De menar att studenternas försörjning under studierna är ett nyckelproblem. Idag ges ett visst ekonomiskt stöd till lärosäten. Enligt UKÄ kan ett alternativ vara att ge stöd till skolor som tar emot studenter för VFU eller anställning.⁴¹

I utredningen *Med undervisningsskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling* föreslås satsningar för att stärka huvudmännens förutsättningar att låta obehöriga lärare, som är nära en lärarexamen, att läsa till exempel KPU eller VAL samtidigt som de arbetar som lärare. De menar att framförallt tid för studier är centralt för att få obehöriga lärare att läsa en kompletterande utbildning och att det är värdefullt för både skolan och studenten att denna fortsätter att undervisa under sina studier. Utredningen föreslår ett statsbidrag likt det som finns för yrkeslärare som läser en behörighetsgivande

³⁸ Skolverket (2018).

³⁹ SKL (2018).

⁴⁰ CSN (2019).

⁴¹ UKÄ (2017).

examen, som låter personen minska sin arbetstid för att få tid till studier.⁴² Med detta upplägg kan studenterna även få tillgodoräkna sig sin VFU. Ett sådant upplägg skulle enligt utredningen även kunna uppmuntra huvudmän att tillsammans med lärosäten hitta nya modeller för vägar in i läraryrket, till exempel som den arbetsintegrerade lärarutbildningen som ges av Högskolan Dalarna (se ovan, avsnittet *KPU i olika former*).⁴³

Förslag om utvidgad och förlängd försöksverksamhet

Utredningen om lärares och rektorers professionella utveckling föreslår också att försöksverksamheten med längre sammanhållen anställning under KPU ska utvidgas och förlängas. Eftersom bristen på behöriga och legitimerade lärare inte bara gäller ämneslärare, anser utredningen att försöksverksamheten bör utvidgas till utbildningar som ger behörighet att undervisa i grundskolans årskurser 1–6. Läraren ska fortsatt ha ämneskunskaper i de ämnen som hen ska bedriva undervisning i, men ska också kunna bedriva ämnesstudier för att bli behörig i fler ämnen inom försöksverksamheten. Det skulle innebära att även studenter inom VAL omfattades av möjligheten att vara anställd längre än ett år i taget.⁴⁴

I utredningen föreslås dessutom att försöksverksamheten ska förlängas till att gälla anställningar i högst tre år, eller fyra år om det finns särskilda skäl (istället för nuvarande två respektive tre år). Förlängningen motiveras med att förslaget ska vara likvärdigt med det förslag som gavs i ett delbetänkande av utredningen, enligt vilken yrkeslärare som läser en behörighetsgivande utbildning ska kunna anställas i tre år. Dessutom kan en längre studietid behövas om försöksverksamheten utvidgas till att även inkludera ämnesstudier och inte enbart en KPU.⁴⁵

Försöksverksamheten föreslås även förlängas i tid till de anställningar som påbörjas höstterminen 2025 (istället för höstterminen 2020) eftersom lärarbristen väntas vara fortsatt stor.⁴⁶

Förändringar i KPU och arbetsintegrerad lärarutbildning i januariavtalet

I den sakpolitiska överenskommelsen mellan Socialdemokraterna, Centerpartiet, Liberalerna och Miljöpartiet de gröna från januari 2019, även kallad januariavtalet, framgår av punkt 56 att KPU ska kortas och studietakten höjas. Även möjligheterna att kombinera studier till lärare med arbete på en skola ska förbättras. Regeringskansliet har gett två utredare i uppdrag att biträda Utbildningsdepartementet med att ta fram förslag på åtgärder för hur detta ska kunna göras. Uppdraget ska slutredovisas senast den 31 mars 2020.⁴⁷

⁴² Förordning (2013:60) om statsbidrag för behörighetsgivande utbildning för lärare i yrkesämnen.

⁴³ SOU 2018:17.

⁴⁴ SOU 2018:17.

⁴⁵ SOU 2018:17.

⁴⁶ SOU 2018:17.

⁴⁷ Utbildningsdepartementet. Dnr U2019/03432/UH.

Deltagande i försöksverksamheten

I detta kapitel besvarar vi vår första frågeställning, det vill säga vilka och hur många som är anställda enligt försöksverksamheten. Som vi nämnt kräver inte anställningar enligt försöksverksamheten någon typ av registrering eller anmälan och därför finns inget register eller motsvarande över vilka eller hur många som är anställda enligt försöksverksamheten. Den bild vi ger i kapitlet baseras därför på svaren i vår enkät till studenter på KPU som samtidigt arbetar som lärare. Eftersom inte alla har besvarat enkäten kan vi inte ge en exakt bild av hur många som deltar i försöksverksamheten.

En femtedel av läraranställda KPU-studenter svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten

Från höstterminen 2016 till och med höstterminen 2018 har drygt 3 500 personer varit registrerade på KPU. Av dessa är det nästan en femtedel, 639 personer, som enligt våra register samtidigt har varit anställda som lärare. Det är till dessa studenter, de som både läst KPU och varit anställda som lärare, som vi har skickat vår enkät. Av de studenter som har besvarat enkäten är det 20 procent som anger att de är, eller har varit, anställda enligt försöksverksamheten.⁴⁸ Om vi generaliserar den andelen till vår population skulle det innebära att av de 639 personer som läst KPU och samtidigt varit anställda som lärare under den aktuella perioden, så är det runt 130 personer som varit anställda enligt försöksverksamheten.⁴⁹

Andelen anställda i grundskolan högre i försöksverksamheten

Vi kan inte se några skillnader när det gäller könsfördelning, åldersfördelning och andelen som är födda i Sverige mellan de som i studentenkäten svarar att de har varit anställda enligt försöksverksamheten och de som svarar att de varit anställda under kortare perioder än ett år (Tabell 3). Knappt hälften av de som svarar är män. En fjärdedel är 30 år eller yngre och knappt 40 procent är mellan 31 och 40 år. En fjärdedel är mellan 41 och 50 år och var tionde är äldre än 50 år. Tre fjärdedelar är födda i Sverige.

Inte heller när det gäller vilken typ av huvudman som studenten är anställd hos ser vi några skillnader mellan de som svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten och de som inte är det. Tre fjärdedelar är anställda av kommunala huvudmän och en fjärdedel är anställda av enskilda huvudmän.

Däremot är andelen som arbetar i grundskolan högre bland studenter som svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten, tre fjärdedelar, medan det är drygt

⁴⁸ I frågan beskriver vi först villkoren för försöksverksamheten och frågar sedan om de är eller har varit anställda längre än ett år i taget under sin KPU.

⁴⁹ 20 procent motsvarar ungefär 126 personer med det ungefärliga 95-procentiga konfidensintervallet 109–144 personer. Antalen är uppräknade för att kunna redovisa resultatet för populationen och bygger på antagandet att de svarande återspeglar populationen väl och att bortfallet inte skiljer sig från de svarande.

hälften bland övriga. På motsvarande sätt är andelen som arbetar i gymnasieskolan lägre bland de som svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten.⁵⁰

Tabell 3. Studenternas bakgrund. Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Kön			
Man	44	46	45
Kvinna	56	54	55
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Ålder			
30 år eller yngre	25	24	24
31–40 år	38	37	38
41–50 år	30	25	26
51 år eller äldre	7	13	12
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Födelseland			
Sverige	75	76	76
Annat land	25	24	24
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Typ av huvudman			
Kommunal	75	73	74
Enskild	25	27	26
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>
Skolform			
Grundskola	76	55	60
Gymnasieskola	24	44	39
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Uppgifterna kommer från Lärarregistret och Skolenhetsregistret och avser det år, mellan 2016 och 2018, som personen senast var anställd som lärare och samtidigt registrerad på KPU.

Inte alla inom TFS ledarskapsprogram är anställda enligt försöksverksamheten

Det finns som vi nämnt ovan en särskild variant av KPU, ett ledarskapsprogram, där studenterna läser KPU parallellt med att de arbetar som lärare. Rekryteringen till programmet sker genom stiftelsen Teach for Sweden. Eftersom programmet pågår under två år, och bygger på att deltagarna läser KPU samtidigt som de är anställda som lärare, kan de ses som en naturlig målgrupp för anställningar enligt försöksverksamheten. I vår studentenkät ställer vi ingen direkt fråga om personen går ledarskapsprogrammet, men 23 av studenterna nämner att de gör det i de olika kommentarerna i enkäten. Av de som nämner att de går ledarskapsprogrammet svarar drygt hälften att de är anställda enligt försöksverksamheten.

Även resultaten i enkäten till rektorer för skolor som har anställda inom ledarskapsprogrammet visar att inte alla studenter inom ledarskapsprogrammet är

⁵⁰ Antalet som är anställda inom kommunal vuxenutbildning är för få för att kunna redovisas.

anställda enligt försöksverksamheten.⁵¹ Runt 40 procent av rektorerna svarar att en eller flera av deras lärare är anställda enligt försöksverksamheten, men en lika stor andel svarar att de inte har anställda enligt försöksverksamheten. Knappt 20 procent vet inte. Det är dock bara 30 procent av rektorerna som har besvarat enkäten.

Avslutande sammanfattning

Få verkar vara anställda enligt försöksverksamheten. Resultatet bygger på svaren i vår studentenkät och vi vet därför inte hur stor andelen är bland de som inte har besvarat vår enkät. Det innebär att den egentliga andelen både kan vara lägre och högre än vad resultatet i vår enkät visar. Resultaten bygger dessutom på de svar som studenterna själva ger och det finns en risk att vissa har en vag bild av försöksverksamheten och antingen svarar att de inte är anställda enligt försöksverksamheten fast de är det, eller tvärtom. Men svaren ger ändå en indikation på att anställningar enligt försöksverksamheten inte används i någon större utsträckning. Det gäller även inom Teach for Swedens ledarskapsprogram. Förutom att andelen som arbetar inom grundskolan är högre bland de som svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten, kan vi inte se några större skillnader mellan de två studentgrupperna med avseende på deras bakgrund och arbetsgivare.

⁵¹ I enkäten beskriver vi först försöksverksamhetens villkor och frågar sedan om några av deltagarna i ledarskapsprogrammet är anställda inom ramen för försöksverksamheten.

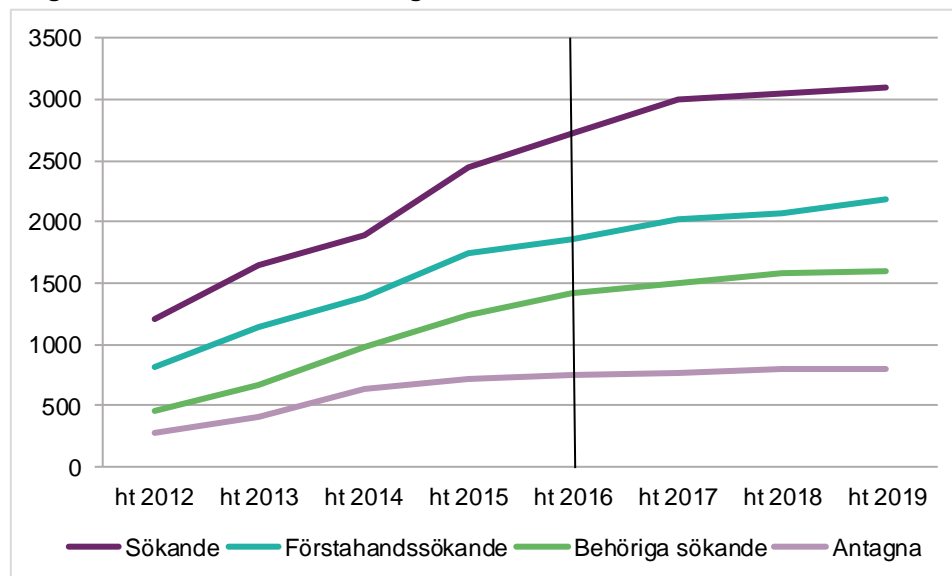
Rekrytering och genomströmning

Följande kapitel behandlar vår andra frågeställning som är kopplad till försöksverksamhetens syfte, det vill säga om försöksverksamheten har fått fler att läsa och genomföra KPU.

Ökningen av antalet sökande till KPU har avtagit något

Vi börjar med att se om antalet som söker och läser en KPU har förändrats sedan försöksverksamheten infördes. Som vi tidigare nämnt har både antalet sökande och antagna till KPU ökat över tid, men ökningen har inte varit lika kraftig de senaste åren (Diagram 1). Vi vet inte hur utvecklingen skulle ha sett ut om försöksverksamheten inte skulle ha införts, men ökningen av antalet som söker till KPU har inte tilltagit sedan försöksverksamheten infördes höstterminen 2016, snarare har den avtagit. Med tanke på att få personer verkar ha varit anställda enligt försöksverksamheten är det rimligt att anta att antalet studenter på KPU inte ökat nämnvärt på grund av försöksverksamheten.

Diagram 1. Antal sökande och antagna till KPU höstterminen 2012–2019

Det lodräta strecket markerar när försöksverksamheten infördes (höstterminen 2016). Uppgifterna om sökande och antagna är hämtade från UHR:s rapport *Antagning till högre utbildning höstterminen 2019. Analys av antagningsomgångarna och trender i antagningsstatistiken*. Rapport 2019:4.

För sex av tio var försöksverksamheten avgörande eller hade betydelse för valet att läsa KPU

Vi frågar de 71 studenter som i vår enkät svarar att de är anställda enligt försöksverksamheten om den var avgörande för att de skulle välja att läsa KPU (Tabell 4). Knappt tre av tio, 28 procent, svarar att det var avgörande att vara anställd längre än ett år. Ytterligare 31 procent svarar att det inte var avgörande, men att det hade betydelse för att de skulle välja att läsa KPU. Drygt var tionde, 15

procent, svarar att det inte alls var avgörande.⁵² Några enstaka svarar att de inte vet om det var avgörande. Tillsammans med de som svarar att de inte visste att de skulle bli anställda enligt försöksverksamheten, utgör denna resterande grupp en dryg fjärdedel, 26 procent.

Tabell 4. Var det avgörande för dig att du blev anställd längre än ett år i taget för att du skulle välja att läsa KPU?

	Procent
Ja	28
Nej, men det hade betydelse	31
Nej, inte alls	15
Jag visste inte att jag skulle bli anställd längre än ett år i taget när jag valde läsa KPU eller Vet inte*	26
Totalt	100

* Eftersom få personer svarar ”Vet inte” redovisar vi dem tillsammans med de som inte visste att de skulle bli anställda längre än ett år i taget.

Tabellen baseras på de som svarar att de varit anställda längre än ett år i taget, totalt 71 personer.

Fler anger att inkomsten var avgörande för att välja att läsa KPU

Vi har också frågat studenterna om det var avgörande att ha en inkomst från en läroanställning för att de skulle välja att läsa KPU.

Av de som i vår enkät anger att de är anställda enligt försöksverksamheten svarar 74 procent att det var avgörande att ha en inkomst från en läroanställning. Andelen är alltså betydligt högre än andelen som svarar att en anställning enligt försöksverksamheten var avgörande. Knappt var femte, 17 procent, anger att inkomsten hade betydelse (Tabell 5).

Av alla studenter i vår enkät är det 59 procent som svarar att det var avgörande för dem att ha en inkomst från en läroanställning för att de skulle välja att läsa KPU. Ytterligare 21 procent anger att det hade betydelse. Enbart 8 procent svarar att de inte alls var avgörande. Var tionde, 11 procent, svarar att de inte hade en anställning/inkomst när de valde att läsa KPU.

⁵² Även om vi frågar om en anställning *längre än ett år* var avgörande, finns en risk att vissa ger ett mer generellt svar om det var avgörande att överhuvudtaget ha en anställning. Andelen som svarar att det var avgörande kan därmed vara överskattad. Att en del av de som svarar att en anställning enligt försöksverksamheten var avgörande eller hade betydelse för att de skulle välja att läsa KPU, samtidigt på en annan fråga i enkäten svarar att de inte kände till försöksverksamheten när de ansökte till KPU, tyder på att vissa kan ha tolkat frågan så. Samtidigt är resultatet att en betydligt högre andel svarar att det var avgörande att ha en inkomst (under rubriken *Fler anger att inkomsten var avgörande för att välja att läsa KPU*), jämfört med andelen som svarar att försöksverksamheten var avgörande, en indikation på att flera av studenterna särskiljer mellan anställningslängden och att ha en inkomst från en anställning i sina svar.

Tabell 5. Var det avgörande för dig att ha en inkomst från en läraranställning för att du skulle välja att läsa KPU? Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Ja	74	56	59
Nej, men det hade betydelse	17	21	21
Nej, inte alls	...	9	8
Jag hade inte anställning/inkomst som lärare när jag valde att läsa KPU	...	13	11
Vet inte	0	1	1
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

... Andelen är för låg eller osäker för att kunna redovisas.
Totalt har 359 studenter besvarat frågan.

Ingen skillnad i andelen som avbryter sin KPU

Vi frågar studenterna när de beräknar att avsluta sin KPU. Av alla studenter svarar 43 procent att de har avslutat sin KPU och 48 procent att de planerar att avsluta den vårterminen 2019 eller senare.⁵³ Nästan var tionde, 9 procent, uppger att de har avbrutit sin KPU. Det är ingen större skillnad i andelen som svarar att de har avbrutit sin KPU mellan de som uppger att de har varit anställda enligt försöksverksamheten och de som inte har varit det.

Få nämner anställningstryggheten

Det är genom ökad anställningstrygghet som försöksverksamheten förväntas göra det mer attraktivt att kombinera arbete och att läsa KPU. Men det är få av de studenter som i enkäten uppger att de har avbrutit sin KPU, som anger att en osäker anställningsform var orsaken, vilket vi återkommer till. Det är också få som i studentenkäten nämner försöksverksamheten eller anställningstryggheten när de i ett öppet svar beskriver vad som har varit lätt eller svårt med att kombinera arbete med studier eller i de övriga kommentarerna till enkäten.

I kommentarerna till enkäten beskriver en student hur hen har känt sig lite osäker som obehörig lärare eftersom arbetsgivaren, som egentligen ville ha kvar studenten men inte kände till försöksverksamheten, utlyste tjänsten efter ett år. En annan student skriver att det innebär en ovisshet att inte vara anställd under längre perioder.

I lärosätessamtalerna är det, som vi ska komma till, få som känner till försöksverksamheten. På frågan om intervjupersonen tror att försöksverksamheten kan vara av värde, svarar en intervjuad att det säkert kan vara en stor trygghet för många att veta att man har en anställning i två år samtidigt som man studerar. Det kan exempelvis vara personer som inte har rätt till mer studiemedel eftersom de har använt dem för en tidigare utbildning, så att de därför är tvungna att arbeta under tiden.

⁵³ Enkäten genomfördes under våren 2019.

En annan intervjuperson berättar apropå försöksverksamheten att hen inte har uppfattat att studenterna har haft problem med sina anställningar och antar att de anställs för ett år i taget under hela perioden. Många av dem har jobbat i flera år på sina skolor.

Rektorerna ger olika bilder av hur rekryteringen påverkas av försöksverksamheten

Enligt de rektorer som har svarat på vår enkät, och som har anställda enligt försöksverksamheten, är det i de flesta fall rektorn som har tagit initiativ till att anställa enligt försöksverksamheten. Huvudskälen till att anställa enligt försöksverksamheten är enligt de rektorerna att locka personer med viss ämneskompetens att arbeta på skolenheten eller att behålla obehöriga lärare.

Flera av de rektorer som enligt vår enkät har anställda enligt försöksverksamheten anser att den har gjort det lättare att rekrytera lärare till skolenheten. Men när de i öppna svar får beskriva på vilket sätt den underlättar är det sällan som själva försöksverksamheten nämns, utan istället möjligheten för den anställde att bli behörig genom att läsa KPU och möjligheten att arbeta och studera samtidigt. Några rektorer nämner att försöksverksamheten gör det möjligt att anställa lämpliga obehöriga personer en längre tid och att försöksverksamheten innebär en ökad stabilitet för elever, lärarkollegor och den anställde.

Några av rektorerna i vår enkät svarar att försöksverksamheten inte har inneburit att det har blivit lättare att rekrytera. Någon beskriver att anställningar enligt försöksverksamheten inte används vid rekrytering, utan snarare är en möjlighet de diskuterar med obehöriga som redan arbetar på skolan.

Drygt hälften av studenterna hade redan en anställning som lärare när de sökte till KPU

När vi frågar studenterna i vår enkät när de fick sin anställning som lärare svarar drygt hälften att de redan hade en anställning som lärare när de ansökte till KPU (Tabell 6). Det gäller både de som är anställda enligt försöksverksamheten och de som inte är det. Däremot är andelen som fick en anställning i samband med att de ansökte till KPU högre bland de som är anställda enligt försöksverksamheten än bland de som inte är det (35 respektive 12 procent). På motsvarande sätt är andelen som fick en anställning efter att de ansökt till KPU högre bland de som inte är anställda enligt försöksverksamheten.⁵⁴

Det är framförallt den grupp som fick sin anställning som lärare i samband med att de ansökte till KPU som potentiellt kan ha rekryterats av försöksverksamhetens villkor från andra yrken eller sysselsättningar. Övriga hade redan en anställning som lärare när de ansökte till KPU eller fick sin anställning senare.

⁵⁴ De som svarar ”annat” fick i ett öppet svar beskriva när de fick sin anställning. I flera fall har det gått att koda upp svaren till något av de fasta svarsalternativen.

Tabell 6. Vilket påstående stämmer bäst in på din arbetssituation när du ansökte till KPU?
Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Jag hade redan en anställning som lärare när jag ansökte till KPU	54	59	59
Jag fick anställning som lärare i samband med att jag ansökte till KPU	35	12	17
Jag ansökte först till KPU och fick senare anställning som lärare	11	28	24
Annat	0	1	1
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Totalt har 357 studenter besvarat frågan.

Tre fjärdedelar skulle vilja vara anställda enligt försöksverksamheten

När vi frågar de studenter som inte varit anställda enligt försöksverksamheten, om de skulle velat ha en anställning längre än ett år under sin KPU, svarar 74 procent att de skulle velat ha det. Drygt var tionde, 13 procent, svarar att de inte skulle ha velat det och ytterligare 13 procent vet inte (Tabell 7).

Tabell 7. Skulle du velat ha en anställning som lärare längre än ett år i taget under din KPU?

	Procent
Ja	74
Nej	13
Vet inte	13
<i>Totalt</i>	<i>100</i>

Baseras på de som svarar att de inte varit anställda längre än ett år i taget. Totalt har 283 personer besvarat frågan.

En femtedel av studenterna kände till försöksverksamheten när de ansökte till KPU

När vi i studentenkäten frågar om de kände till försöksverksamheten när de ansökte till KPU svarar 19 procent att de gjorde det (Tabell 8). Andelen som kände till försöksverksamheten är betydligt högre bland personer som själva är anställda enligt försöksverksamheten, drygt hälften, 54 procent, svarar att de kände till den när de ansökte till KPU.⁵⁵ Av de som inte är anställda enligt försöksverksamheten är andelen 10 procent.

⁵⁵ Hälften av de som inte kände till försöksverksamheten, men som har varit anställd enligt den, svarar på en annan fråga att de inte visste att de skulle anställas enligt försöksverksamheten när de sökte till KPU.

Tabell 8. När du ansökte till KPU, kände du då till möjligheten att vara anställd som lärare längre än ett år i taget? Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Ja	54	10	19
Nej	45	88	79
Vet inte	...	2	2
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

... Andelen är för låg eller osäker för att kunna redovisas.

Totalt har 361 studenter besvarat frågan.

Få kommunikationsinsatser om försöksverksamheten

Generellt har få kommunikationsinsatser kring försöksverksamheten gjorts. Skolverket informerar om möjligheten att anställa enligt försöksverksamheten på myndighetens webbplats, under regler och krav för lärarlegitimation. I Skolverkets kampanj för att få fler att välja läraryrket, *För det vidare*, fanns information om KPU men inte om försöksverksamheten. Inte heller på webbplatserna *lärarutbildning.nu* och *Lärarutbildningsguiden* på *studera.nu*, som informerar om fler vägar in i läraryrket, finns någon information om försöksverksamheten.

Teach for Sweden informerar de rektorer som har anställda inom deras ledarskapsprogram om försöksverksamheten. Informationen finns både i en bilaga till en handbok riktad till rektorerna och i e-post-kommunikation med rektorerna.⁵⁶ Sveriges Kommuner och Regioner, SKR (då SKL) informerade om regelverksändringen i samband med försöksverksamhetens införande i ett cirkulär till sina medlemmar.⁵⁷

Kännedomen om försöksverksamheten är låg hos de intervjuade på lärosätena. Några uppger att de har hört talas om den, men inte känner till den närmare. Ingen av de intervjuade vet om de har någon student som ingår i försöksverksamheten.

Vi har varken i vår rektorsenkät eller i enkäten till rektorerna för skolor inom Teach for Swedens ledarskapsprogram ställt en direkt fråga om rektorernas kännedom om försöksverksamheten. Men flera av de rektorer som inte har anställt enligt försöksverksamheten anger att det beror på att de inte kände till möjligheten, vilket vi återkommer till i nästa avsnitt.

Låg kännedom och ovilja hos arbetsgivare vanliga skäl till att inte delta i försöksverksamheten

De studenter som i vår enkät uppger att de inte varit anställda enligt försöksverksamheten, har fått ange av vilken eller vilka anledningar de inte har varit anställda längre än ett år i taget. Nästan hälften, 48 procent, svarar att en av anledningarna är att de inte kände till att det var möjligt (Tabell 9). Av dessa är det

⁵⁶ Enligt uppgifter från Teach for Sweden via e-post.

⁵⁷ SKL (2016).

flera som även anger andra anledningar till att de inte varit anställda enligt försöksverksamheten. Totalt sett är det 30 procent som enbart anger att det beror på att de inte kände till möjligheten.

Tabell 9. Vad är anledningen till att du inte varit anställd som lärare längre än ett år i taget under din KPU?

	Procent
Jag kände inte till att det var möjligt	48
Min arbetsgivare ville inte anställa mig längre än ett år i taget	43
Kraven för att få vara anställd längre än ett år var inte uppfyllda	14
Jag hade mindre än ett år kvar på min KPU när jag blev anställd som lärare	11
Jag ville inte vara anställd längre än ett år i taget	7
Annat	5

Flera svarsalternativ kunde markeras varför andelarna summerar till mer än 100 procent. Baseras på de som svarar att de inte varit anställda längre än ett år i taget. Totalt har 284 studenter besvarat frågan.

En nästan lika vanlig anledning till att studenterna inte varit anställda enligt försöksverksamheten, är att arbetsgivaren inte ville anställa längre än ett år i taget. Totalt sett är det 43 procent av studenterna som anger att det var en anledning.

I kommentarer till enkäten är det några som beskriver hur deras arbetsgivare inte har velat anställa dem längre än sex månader eller ett år i taget. Några nämner även att det finns en policy hos huvudmannen för att öka andelen legitimerade lärare som inte tillåter längre anställningar av obehöriga lärare. En del menar också att kännedom om möjligheten inte verkar finnas hos arbetsgivaren.

När vi i vår rektorsenkät och i enkäten till rektorer på skolor inom Teach for Swedens ledarskapsprogram frågar varför rektorerna inte har anställt enligt försöksverksamheten, och om det finns något som hindrar deltagande i försöksverksamheten, är det några som nämner att de inte vill binda sig för längre tidsperioder. De skriver att det kan komma behöriga sökanden inom perioden eller att det kan visa sig att personen inte passar för tjänsten. En nämner även att de har lokala bestämmelser eller riktlinjer som inte tillåter längre anställningar för obehöriga lärare. Flera rektorer anger även att de inte kände till möjligheten att anställa enligt försöksverksamheten. Av de rektorer som svarat på Teach for Swedens enkät är det drygt en tredjedel som anger att de inte anställt enligt försöksverksamheten eftersom de inte kände till möjligheten. Hur stor andel av alla rektorer för skolor som deltar i Teach for Swedens ledarskapsprogram som inte känner till försöket går däremot inte att säga eftersom svarsfrekvensen bara är 30 procent, men resultaten visar ändå att bristande kännedom om den här möjligheten förekommer även bland rektorer inom Teach for Swedens program.

Några vill inte eller uppfyller inte kraven för försöksverksamheten

För en del av studenterna är en anledning till att inte delta i försöksverksamheten att de inte uppfyllt kraven. Drygt var tionde, 14 procent, svarar att de inte har blivit anställda enligt försöksverksamheten eftersom kraven inte var uppfyllda (se Tabell

9 ovan). Till dessa har vi även räknat de som i en kommentar till frågan anger att de började på KPU innan höstterminen 2016.

Ett av kraven för att få en anställning enligt försöksverksamheten är att personen har ämneskunskaper och undervisar i ämnen där det råder brist på legitimerade och behöriga lärare. När vi utifrån uppgifter från Lärarregistret ser vilka ämnen som de som inte varit anställda enligt försöksverksamheten undervisat i, är det drygt 80 procent som undervisat i minst ett bristämne.

Drygt var tionde, 11 procent, svarar att de inte har blivit anställda enligt försöksverksamheten eftersom de hade mindre än ett år kvar på sin KPU när de anställdes. Få, 5 procent, har angivit ett annat skäl än de som nämndes i enkäten och har fått beskriva vilket.⁵⁸ Av dem är det flera som nämner att de har arbetat som vikarier eller varit timanställda.

Knappt var tionde, 7 procent, anger att de inte ville vara anställda längre än ett år i taget.⁵⁹

Avslutande sammanfattning

Enligt de studenter som har besvarat vår enkät verkar en anställning enligt försöksverksamheten inte vara det som är avgörande i beslutet att läsa och genomföra en KPU. Det är fler som svarar att det var avgörande att ha en inkomst. Även möjligheten att locka personer från andra yrken att bli lärare genom försöksverksamhetens villkor verkar begränsad. Flera av studenterna svarar att de var anställda som lärare innan de ansökte till KPU och blev anställda enligt försöksverksamheten. Dessutom är vissa arbetsgivare, enligt studenterna, ovilliga att anställa obehöriga lärare längre perioder än ett år.

Förutom en ovilja att anställa under längre tidsperioder verkar även låg kännedom om försöksverksamheten vara en orsak till att inte fler har varit anställda enligt försöksverksamheten. Kommunikationsinsatserna kring möjligheten har varit begränsade.

⁵⁸ I flera fall har det gått att koda upp svaren till ett av de fasta svarsalternativen och i dessa fall redovisas de istället under det svarsalternativet.

⁵⁹ Andelen som anger anledningen att de inte ville vara anställda längre än ett år, är lägre här än i den övergripande frågan om studenten hade velat ha en anställning enligt försöksverksamheten. Det beror delvis på att en del av de som svarar att de inte velat vara anställda enligt försöksverksamheten, anger att anledningen är att de hade mindre än ett år kvar på sin KPU eller att de inte uppfyllde kraven för försöksverksamheten.

Erfarenheter av försöksverksamheten

I detta kapitel tar vi upp de erfarenheter som finns av försöksverksamheten. Eftersom relativt få känner till försöksverksamheten, och få har varit anställda enligt den, breddar vi vår tredje frågeställning till att även inkludera mer generella erfarenheter av att arbeta som lärare och samtidigt läsa KPU. Avsikten är att utifrån erfarenheterna se vad som verkar vara betydelsefullt för att öka rekryteringen och genomströmningen på KPU, vilket är försöksverksamhetens syfte. Där så är möjligt görs även jämförelser av erfarenheter i gruppen som har haft en anställning enligt försöksverksamheten med övriga studenter i enkäten.

Över hälften av studenterna anser att det är svårt att kombinera KPU och arbete som lärare

När vi frågar studenterna om det har varit lätt eller svårt att kombinera KPU med att arbeta som lärare går åsikterna isär. Drygt hälften svarar att det har varit svårt; 20 procent tycker att det har varit mycket svårt och 43 procent att det har varit ganska svårt. Å andra sidan anger 33 procent att det har varit ganska lätt och 4 procent att det har varit mycket lätt (Tabell 10).

Det finns inga större skillnader i andelen som svarar att det är lätt respektive svårt att kombinera studier och arbete beroende på om personen uppger att hen är anställd enligt försöksverksamheten eller inte.

Tabell 10. Hur lätt eller svårt har det varit att kombinera dina KPU-studier med att arbeta som lärare? Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Mycket lätt	6	4	4
Ganska lätt	27	35	33
Ganska svårt	52	40	43
Mycket svårt	15	21	20
Vet inte	0	1	1
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Totalt har 357 studenter besvarat frågan.

Svårighet att kombinera studier och arbete orsak till att avbryta KPU

Vi frågar även de studenter som uppger att de har avbrutit sin KPU, av vilken eller vilka anledningar som de har gjort det. Eftersom det enbart är de som avbrutit sin KPU som fått frågan baseras resultatet på få personer, 26 studenter, så resultatet bör tolkas med viss försiktighet.

Den vanligaste orsaken som de studenterna anger är att det var svårt att kombinera studier och arbete. Nästan 80 procent anger att det var en anledning till att de

avbröt sin KPU.⁶⁰ Det är få som anger andra skäl till att de avbrutit sin KPU.⁶¹ Några av studenterna svarar att de avbrutit sin KPU eftersom utbildningen inte passade dem, att de hade en osäker anställningsform som lärare under studietiden, av ekonomiska skäl eller av privata skäl.

Enligt flera intervjuade vid lärosätena är genomströmningen på KPU relativt god om man ser till dem som faktiskt börjar utbildningen. De beskriver hur KPU-studenterna är vana att arbeta akademiskt och ofta är högt motiverade. Avhoppet i KPU sker ofta vid utbildningens start, när presumtiva studenter inser att studierna kräver mer arbete och närvaro än de klarar av vid sidan av förvärvsarbete.

I en öppen fråga i studentenkäten ber vi studenterna att beskriva vad som har varit lätt eller svårt med att kombinera KPU med att arbeta som lärare.⁶² Nedan utvecklar vi de teman som framkommer i svaren.

Hög arbetsbelastning att arbeta och studera samtidigt

Tidsbrist beskrivs som den vanligaste svårigheten

När studenterna får beskriva vad som har varit lätt eller svårt med att kombinera KPU med att arbeta som lärare är tidsbrist den vanligaste svårigheten som studenterna tar upp. Nästan hälften tar upp detta i sina öppna svar. Flera berättar hur de har behövt använda kvällar och helger till studier med lite eller ingen tid över för fritidsaktiviteter, familj eller återhämtning. Flera av studenterna beskriver det som en ansträngande period med mycket stress. Några tar upp att de fått olika stressproblem som sömnstörningar eller utmattningssyndrom. Några enstaka skriver att de har avbrutit sin KPU på grund av den höga arbetsbördan. Andra har klarat av den stora arbetsbördan och anser att det varit värt det eftersom de trivs så bra i läraryrket och varit motiverade att bli behöriga lärare.

De flesta studenter arbetar och studerar sammantaget mer än heltid

Vi har frågat studenterna i enkäten med vilken studietakt de har läst KPU och hur mycket de har arbetat under tiden.⁶³

Nästan hälften av studenterna studerar på heltid eller med förhöjd studietakt (Tabell 11). Bland de som är anställda enligt försöksverksamheten är andelen som

⁶⁰ 31 personer svarar att de har avbrutit sin KPU och 26 av dessa har besvarat frågan om varför de har avbrutit sin KPU. Av dessa anger 77 procent att en av anledningarna till att de avbrutit sin KPU är svårigheten att kombinera studier med arbete, med det ungefärliga 95-procentiga konfidensintervallet 65–89 procent.

⁶¹ Andelarna varierar mellan 12 och 23 procent, men baseras, som vi nämnt, på få personer.

⁶² 90 procent av studenterna har besvarat frågan.

⁶³ Om studietakten har varierat har vi bitt studenterna att svara för den studietakt som de haft under längst period. När det gäller tjänstgöringsgraden är det den som de haft under längst period under sin KPU. Om VFU har ingått i tjänsten ska den räknas till studier på KPU och inte som arbete.

studerar på heltid lägre. Istället är andelen med en studietakt mellan 51 och 75 procent högre.⁶⁴

När det gäller i vilken omfattning studenterna arbetar är det en tredjedel som arbetar heltid under sin KPU. Ytterligare en tredjedel arbetar mellan 76 och 99 procent. Det är ingen skillnad i andelen som arbetar heltid beroende på om personen är anställd enligt försöksverksamheten eller inte. Av de som arbetar deltid är däremot andelen som arbetar mellan 76 och 99 procent högre bland de som är anställda enligt försöksverksamheten.⁶⁵

Sammantaget visar resultaten att de som uppger att de är anställda enligt försöksverksamheten generellt har en lägre studietakt, men en högre tjänstgöringsgrad, än de som inte är anställda enligt försöksverksamheten.

När vi kombinerar studenternas svar om studietakt och tjänstgöringsgrad ser vi att 17 procent både arbetar heltid och samtidigt studerar heltid eller mer. Totalt har 90 procent av studenterna sammantaget mer än en heltidssysselsättning. Få, 3 procent, har en heltidssysselsättning eller mindre. För 8 procent kan vi av svaren inte avgöra om de har mer eller mindre än en heltidssysselsättning, eftersom studenternas svar kring studietakt och tjänstgöringsgrad är angivna med intervaller.⁶⁶

Tabell 11. Kombination av studietakt och tjänstgöringsgrad. Cellprocent

Omfattning arbete	Studietakt			Totalt
	Deltid 1–50%	Deltid 51–99%	Heltid eller mer 100–150%	
1–50%	3	3	14	19
51–75%	5	2	8	15
76–99%	6	18	7	31
100%	13	4	17	34
Totalt	26	28	46	100

Tabellen är konstruerad utifrån två separata frågor om studietakt respektive tjänstgöringsgrad. Svaren är angivna i kategorier. Få arbetar 25 procent eller mindre och redovisas därför tillsammans med de som arbetar mellan 26 och 50 procent. Det är även få som studerar med 25 procents studietakt eller mindre och få som studerar med 76–99 procents studietakt. Vi redovisar därför två sammanslagna deltidskategorier istället för fyra. De som studerar med förhöjd studietakt (4 procent) redovisas ihop med de som studerar heltid. De som inte svarat eller uppger att de inte vet är inte med i tabellen. Ett fåtal svarar att de under huvuddelen av sin KPU inte har arbetat som lärare och dessa är inte heller med i tabellen. Samtliga av dessa uppger att de har studerat heltid eller mer. Tabellen baseras på svar från 349 personer.

⁶⁴ Andelen som studerar 51–75 procent är 39 procent bland anställda enligt försöksverksamheten och 18 procent bland de som inte är anställda enligt försöksverksamheten. Motsvarande andelar som studerar heltid är 27 respektive 46 procent.

⁶⁵ Andelen är 46 procent respektive 26 procent.

⁶⁶ I Tabell 11 redovisas vissa kategorier hopslagna men i beräkningen av den totala sysselsättningen har de mer detaljerade kategoriseringarna använts.

När vi jämför studenternas svar om hur lätt eller svårt det har varit att kombinera arbete och studier med deras svar om studietakt och tjänstgöringsgrad ser vi att det framförallt är de som arbetar 50 procent eller mindre som skiljer ut sig. De svarar i högre grad att det har varit lätt att kombinera arbete och studier.

Både läraryrket och KPU upplevs som tidskrävande

I de öppna svaren i enkäten menar flera av studenterna att utöver den tidskrävande kombinationen av studier och arbete, där den totala sysselsättningen ofta är högre än 100 procent, kan både läraryrket och studier på KPU vara tidskrävande i sig själva.

Flera av studenterna beskriver hur arbetet som lärare ofta kräver mer tid än de är anställda för. Det är speciellt påfallande för de som är nya i läraryrket eftersom de behöver bygga upp egna lektionsplaneringar och lektionsmaterial. Läraryrket innebär dessutom ansvar för elever och en del studenter beskriver hur det skapar en stress kring hur de ska prioritera mellan sina elever och egna studier. Både arbetet och studierna blir lidande av detta enligt studenterna, även om det är fler som nämner att de känner ett större ansvar för arbetet, som dessutom är deras inkomstkälla, och därför prioriterar arbetet framför egna studier.

En del studenter anser även att KPU är tidskrävande och kräver mer tid än de högskolepoäng de läser. Särskilt vissa delar av KPU beskrivs som mer tidskrävande än andra delar, till exempel examensarbetet. Några menar att det har varit svårt att i förväg förutse hur mycket tid som kommer krävas till de olika momenten. En del studenter beskriver hur arbetstoppar i egna studier och på arbetet ofta sammanfaller, till exempel i slutet av terminerna.

Även lärosäten beskriver problem med hög arbetsbelastning

I våra intervjuer med företrädare för lärosäten framkommer att det är vanligt att studenterna arbetar vid sidan av KPU. En del arbetar för att få ihop ekonomin, andra för att få stanna i Sverige och ytterligare andra för att de inte vågar släppa sitt arbete om de inte är säkra på att få tillbaka det. Många av dessa studenter arbetar som just lärare. Det uppstår ofta problem med hög arbetsbelastning och brist på kontinuitet i studierna för de studenter som vid sidan av studierna också arbetar i stor omfattning. De fyra lärosäten där vi gjort intervjuer, bedriver utbildningen på heltid. Två av dem har dock även varianter av KPU med deltidstudier. Det förekommer att studenter samtidigt både studerar och arbetar på heltid, vilket en lärare beskriver som en ”bisarr” situation.

I andra fall kan det handla om 50 eller 75 procents arbete, men också då uppstår ofta svårigheter, enligt intervjuerna på lärosätena. En intervjuad berättar om erfarenheterna från lärosätets Verksamhetsintegrerade ämneslärarprogram (VÄP) där studenterna arbetar 80 procent och läser KPU med 75 procents studietakt. Det är, menar intervjupersonen, ”fruktansvärt tufft” för många och en del skulle må bra av att åtminstone dra ner arbetet till 50 procent.

Läraryrket är sådant till sin karaktär, påpekar en intervjuperson, att det i praktiken lätt tar över hela tillvaron även om man på pappret arbetar deltid. Det är svårt att begränsa sig. Att studenter arbetar vid sidan av kan märkas på så sätt att de uteblir från lektioner, inte hinner göra det de ska, begär att få lämna skriftliga uppgifter istället för att delta på obligatoriska seminarier etc. Sammantaget kan kombinationen av arbete och studier därför leda till en utbildning av sämre kvalitet eller till sämre studieresultat.

Flera intervjuade ser, som vi utvecklar nedan, fördelar med att studenterna arbetar som lärare samtidigt, men understryker att det i så fall bör vara i begränsad omfattning eller att utbildningen måste anpassas så att studierna bedrivs på deltid. Det senare kan å andra sidan påverka rekryteringen till utbildningen negativt, i de fall studenterna vill bli klara med utbildningen snabbt.

Även några enstaka rektorer i vår enkät tar upp att tidsbrist kan vara en nackdel då deras anställda samtidigt läser KPU.

Finansieringen under KPU är central

Som vi beskrivit ovan var det för över hälften av studenterna avgörande att ha en inkomst från en läraranställning för att de skulle välja att läsa KPU.

Behöver arbeta för att finansiera studier

I de öppna svaren i studentenkäten är det flera av studenterna som anser att de har varit tvungna att arbeta under sin KPU av ekonomiska skäl. Det kan vara för att de redan är yrkesverksamma, eller har familj, och därför inte vill eller har råd att studera utan inkomst. Vissa hade velat arbeta och/eller studera i lägre takt, men har inte kunnat av ekonomiska skäl. Vissa poängterar att de aldrig skulle ha bytt yrke och börjat på KPU om de inte haft en inkomst samtidigt. En del tar också upp att de inte är berättigade till studiemedel, antingen för att de använt alla veckor eller för att de är för gamla, vilket några av studenterna föreslår borde ändras. Det är få som nämner de speciella studiemedlen för KPU, men några enstaka beskriver att de har fått studiemedel och en student tar upp att det har varit svårt att balansera inkomsten mot fribeloppet för studiebidraget.

Vissa anser att lönenivån som obehörig lärare är låg, och att det därför kan vara svårt att växla från ett bättre betalt yrke. Det gör även att de både behöver arbeta och studera i högre takt än vad som kanske är lämpligt, dels för att få en tillräcklig hög inkomst under studierna, dels för att minska perioden med lägre lön som obehörig lärare. Någon föreslår en lönetrappa under KPU-tiden.

Önskemål om ekonomiskt stöd under studierna

Flera av studenterna anser att undervisningstillfällen med krav på närvaro på campus och VFU:n (då den inte görs i egen tjänst) är ekonomiskt belastande. Detta eftersom flera inte får betalt för den period som de är frånvarande från sitt arbete och för att det kan innebära kostnader för resor och övernattningar. Ett fåtal tar upp att deras arbetsgivare har bidragit ekonomiskt, med till exempel betald

ledighet eller kurslitteratur, och att det underlättat. Andra, som inte fått ekonomiskt stöd, önskar att de kunde få betalt under studietiden.

Vi ställer även en direkt fråga till studenterna om de får betalt av sin arbetsgivare under KPU. Knappt tre av tio, 27 procent, svarar att de får betalt för att studera på KPU under hela sin utbildning (Tabell 12). Ytterligare 11 procent får betalt under delar av sin KPU, till exempel under den verksamhetsförlagda utbildningen.

Det är vanligare att personer som är anställda enligt försöksverksamheten får betalt för sin KPU. Bland dem svarar 42 procent att de får betalt under hela sin KPU och 11 procent att de får betalt under delar av sin KPU.

Tabell 12. Har du fått eller får du betalt av din arbetsgivare för att studera på KPU?
Procent

	Anställd enligt försöksverksamheten		Alla
	Ja	Nej	
Ja, jag får betalt under hela min KPU	42	24	27
Ja, jag får betalt under delar av min KPU	11	12	11
Nej	46	63	60
Vet inte	0	1	1
<i>Totalt</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

Totalt har 358 studenter besvarat frågan.

Några enstaka rektorer i vår rektorsenkät tar upp ekonomiska nackdelar med att anställda arbetar och studerar samtidigt. Det kan innebära en kostnad för skolan att låta personen gå ned i tid för att studera och en rektor önskar att det fanns möjlighet att söka bidrag för att anställa personer inom TFS ledarskapsprogram.

Lärosäten beskriver att ekonomiskt stöd till studenter är centralt

När vi intervjuar företrädare för lärosäten nämner även de att möjligheten att arbeta vid sidan av studierna för många studenter är viktig av ekonomiska skäl.⁶⁷ För vissa är det svårt att växla ner från lön till studiemedel. För andra kan det handla om att man inte har rätt till mer studiemedel eftersom man redan har gått en lång utbildning.

Anpassningar till studenternas ekonomi är också en av de tankar och idéer som återkommer i lärosätesintervjuerna kring vad som kan göras för att få fler att läsa och genomföra en KPU. Ett par intervjuade på lärosätena kommenterar den möjlighet till högre studiebidrag som finns för KPU och tror att detta påverkar rekryteringen positivt. En tredje person tror att ett sätt att öka genomströmningen skulle vara att ge studenterna betalt för att gå utbildningen. Det gäller inte minst de studenter som kommer från relativt välbetalda yrken, såsom ingenjörer. För dem är det en stor ekonomisk omställning att studera till lärare.

⁶⁷ Som nämnts tidigare kan skälen till att studenterna vill arbeta kvar också vara andra, såsom att de vill vara säkra på att behålla en tjänst.

Upplägget av KPU

Svårt att praktiskt kombinera arbete och studier

I de öppna svaren i enkäten beskriver en del av studenterna hur det rent praktiskt har varit svårt att kombinera studier med arbete, eftersom föreläsningar och egen undervisning ibland ligger på samma tider. Även om flera beskriver hur distansstudier har underlättat kombinationen av arbete och studier, kräver även sådana vissa närträffar på campus, grupparbeten och schemabundna tider.

En del studenter berättar hur schemat för KPU inte finns tillgängligt när de ska planera och schemalägga sina egna lektioner. De menar att långsiktiga planeringar med fasta tider för föreläsningar och obligatoriska närträffar skulle ha underlättat, vilket studenter som haft detta bekräftar.

Även arbetsgivaren kan i olika grad stötta och underlätta kombinationen av arbete och studier. En del studenter anser att kombinationen av studier och arbete underlättas av att de har flexibla arbetsgivare som anpassar scheman och ledigheter efter deras KPU, medan andra menar att det har varit svårt eftersom deras arbetsgivare inte gör det. En del beskriver också hur de måste göra lektionsplaneringar och hitta vikarier för de lektioner som de inte kan hålla på grund av egna studier. En student önskar att lärosäten och arbetsgivare skulle samarbeta mer.

En del av studenterna menar att det blir splittrat att både studera och arbeta samtidigt. De uttrycker ett behov av sammanhängande tid för sina studier vilket kan vara svårt att få till. Till exempel kan det vara svårt att utnyttja utspridda håltimmar till studier.

I våra intervjuer med lärosäten betonar en intervjuperson vikten av flexibilitet gentemot studenter som arbetar. Hen gör vid behov individuella studieplaner för sådana personer, så att deras studier kan sträckas ut över flera terminer. Men, påpekar hen, det kräver också flexibilitet från skolorna där studenterna arbetar.

Även några av rektorerna i vår rektorsenkät tar upp praktiska problem med att låta anställda studera samtidigt. Det kan vara svårt om flera på skolenheten läser KPU och behöver vara lediga samtidigt. Det kan också försvåra tjänstefördelningen.

Distansstudier kan underlätta men har också nackdelar

Flera intervjuade på lärosätena menar att rekryteringen till utbildningen gynnas av att den tar formen av distansutbildning. KPU-studenterna kommer från olika delar av landet och de har ofta arbete och familj på hemorten, som de har svårt att lämna längre perioder.

Av de fyra lärosäten där vi intervjuat lärare och programansvariga, har en högskola KPU på heltid på campus. Övriga har webbaserade distansutbildningar, men krav på närvaro vid vissa tillfällen under utbildningen. Omfattningen av närvarokraven varierar mellan lärosätena. Ett lärosäte har obligatoriska online-seminarier och även detta kan vara en svårighet för studenter som arbetar medan de studerar.

Flera intervjuade påpekar att avhoppet från utbildningen ofta sker i början, när studenterna inser att de inte klarar de krav på närvaro (fysisk eller digital) som utbildningen har. En del avstår då från att ta sin plats i anspråk, andra påbörjar sina studier men hoppar av under första terminen.

Ökade inslag av distansutbildning och minskade krav på schemalagd närvaro, skulle alltså kunna vara ett sätt att rekrytera fler studenter, tror en del intervjuade på lärosätena. Det är dock inte en väg de vill gå, eftersom de anser att det leder till lägre kvalitet på utbildningen. En intervjuad uttrycker det som att samtalen får ett annat djup när de sker ansikte mot ansikte, jämfört med digital kommunikation. Det blir en annan typ av lärande när studenterna träffas. Distansutbildning, där studenterna får göra sin VFU på eller nära hemorten, är också attraktivt för studenterna, men försvårar för lärosätena att ha god kontakt med VFU-skolan och handledaren där, och därmed säkra kvaliteten i den delen av utbildningen. En intervjuperson menar att det finns ytterligare en negativ aspekt av distansutbildning, nämligen att det stimulerar till arbete vid sidan av studierna, vilket den intervjuade anser sänker kvaliteten på utbildningen.

Att göra VFU i egen tjänst har både för- och nackdelar

Att få göra sin verksamhetsförlagda utbildning i egen tjänst, eller att få tillgodoräkna sig VFU, är något som flera av studenterna tar upp i sina öppna svar. De beskriver hur det har underlättat, eller skulle kunna underlätta, kombinationen av arbete och studier. Att göra VFU på en annan skola kräver att studenten är borta under längre perioder från sina elever. Vissa menar att det kan vara svårt att få ledigt och att hitta vikarier för perioden. Det beskrivs dessutom som ekonomiskt belastande att vara utan inkomst under en längre period.

Vissa av studenterna menar att det har varit helt avgörande att få göra VFU i egen tjänst. Några beskriver att de nog inte hade gått KPU om de inte fått göra det. Andra, som inte har fått göra VFU i tjänsten, anser att det har varit svårt och frustrerande och några få skriver att de har avbrutit sin KPU för att de inte har fått det. De beskriver hur de antingen inte kunde, eller inte ville, lämna sina elever under en så pass lång period.

Två av de lärosäten där vi har gjort intervjuer tillåter studenterna att göra VFU i egen tjänst under vissa förutsättningar. Ett tredje tillåter det enbart under den tredje VFU-perioden, medan det fjärde inte tillåter det över huvud taget. Det finns för- och nackdelar med båda tillvägagångssätten enligt företrädarna för lärosätena.

Precis som studenterna i vår enkät beskriver, menar även företrädarna för lärosätena att det underlättar för studenter som arbetar som lärare vid sidan av studierna att göra VFU i egen tjänst. En fördel med att tillåta VFU i egen tjänst enligt de intervjuade är att vissa studenter vill göra det, eller rentav ser det som en förutsättning för att de ska kunna gå utbildningen. De behöver då inte ta tjänstledigt under lång tid för att göra VFU.

För lärosätet är det också en smidig och praktisk lösning, eftersom lärosätet slipper arbetet med att leta upp lämpliga skolor/platser. En annan fördel kan vara att

studenten praktiserar på ett ställe där hen redan känner eleverna och arbetslaget, där hen är inarbetad och trygg.

Det finns dock även betydande nackdelar. En risk med att göra VFU i egen tjänst som ett par intervjuade lyfter fram, är att studenten jobbar på som vanligt. Hen kan få för mycket att göra och inte den handledning inklusive observation, stöttning och tid för reflekterande samtal, som hen har rätt till.

En av intervjupersonerna betonar i sammanhanget vikten av att VFU:n verkligen blir en lärandesituation. Studenten lär sig mer av att arbeta i en ny miljö, träffa nya människor och se andra sätt att organisera skolan och att undervisa, än det personen är van vid från sin egen skola. Det är meningen att man under sin VFU ska kunna testa sig fram, ställa frågor, pröva nytt och därmed kanske göra bort sig lite. Med de egna eleverna och de egna kollegerna vågar studenten kanske inte göra det på samma sätt. Därför, menar den intervjuade, är det bättre att göra VFU på en annan skola än den där man har sin anställning.

Andra nackdelar har att göra med relationen mellan studenten å ena sidan och kollegor på skolan å den andra. Studenten är i en beroendeställning till skolan och kan därför dra sig för att framföra eventuella klagomål på VFU:n. För den kollega som är handledare kan det på samma sätt vara svårt att i samtal med lärosätet faktiskt framföra sin ärliga bedömning av studenten, i de fall handledaren inte tycker att studenten fungerat bra och skulle bli en bra lärare.⁶⁸ Det kan också vara svårt att som både kollega och handledare framföra kritiska synpunkter direkt till sin kollega/student i samband med klassrumsobservationer etc. Just att studenten och handledaren har en tidigare arbetsrelation och dessutom eventuellt kommer att fortsätta träffas som arbetskamrater, kan alltså innebära svårigheter för bägge parter i form av etiska problem och dessutom risker för rättssäkerheten i bedömningen. Studenten blir inte bedömd av en oberoende part.

Den högskola som har öppnat upp för att göra VFU i egen tjänst under den tredje perioden, men bara då, har sett dessa problem och risker tidigare då man tillät VFU i egen tjänst utan begränsningar. Samtidigt har man noterat att många studenter får arbete i slutet av utbildningen, eller blir erbjudna anställning på den skola där de haft VFU. Att då lyfta dem från en fungerande skola och låta dem göra VFU i en annan, kanske inte lika väl fungerande skola, anses heller inte lämpligt. Att låta dem göra VFU:ns tredje period i egen tjänst ses som ett sätt att ge dem en brygga över från utbildning till arbetsliv. Det erbjuds dock bara de studenter som har klarat tidigare VFU-perioder bra och även i övrigt har goda studieresultat. Lärosätet kräver också att rektorn på VFU-skolan skriver under ett kontrakt där studenten utlovas ordentlig handledning.

Också från de andra lärosätena med VFU i egen tjänst beskriver intervjupersoner vikten av att genom regler eller riktlinjer för de mottagande skolorna försöka säkra att VFU:n innefattar handledning, observation och reflektion, för att på så sätt

⁶⁸ Rektorererna är också, påpekar en intervjuperson, starkt motiverade att få utbildade lärare.

motverka ovan beskrivna risker och komplikationer. Problemen kan också, enligt en intervjuad, hanteras genom att studenten gör VFU på en annan ämnesavdelning eller i ett annat arbetslag än sitt vanliga, så att det inte blir det gängse arbetet som utförs och en nära kollega som bedömer. Ett annat lärosäte kompletterar riktlinjerna med lärarbesök från högskolan.

Svårt att förkorta tiden för KPU

I våra intervjuer med lärosäten framkommer att en väg för att öka rekryteringen till KPU som prövats är att göra utbildningen kortare, i meningen att den genomförs under en kortare tidsperiod. Ett av lärosätena har haft KPU med extra hög studietakt, där studenterna läste 90 poäng på två terminer. Detta har man lagt ner, eftersom det inte fungerade. Det var särskilt VFU:n som var svår att ordna på ett sådant sätt att det verkligen skedde en progression mellan perioderna, eftersom dessa kom att ligga väldigt nära varandra i tid. Nu planerar man istället en KPU där två sommarterminer ersätter en vanlig termin. På så sätt behöver studenterna bara vara tjänstlediga ett läsår, men ändå inte läsa med högre studietakt.

I intervjuerna förekommer samtidigt varningar för att korta utbildningen. KPU:s redan korta studietid – tre heltidsterminer – upplevs som en svårighet av flera intervjuade. Det kan vara svårt att hinna med alla delar på ett bra sätt. Läraryrket är komplext, påpekar de, och det krävs ofta tid för att smälta utbildningen: det krävs en ”mognadsprocess in i yrket”, att verkligen *bli* lärare. Med kort studietid får studenterna inte samma möjlighet till djupinläring.

Antagningen till KPU kan förenklas

Ett sätt att öppna upp utbildningen för fler grupper som nämns av en intervjuad, är att ha fler möjliga ämnen och ämneskombinationer i KPU, istället för att bara rikta in sig på bristämnen. En annan åtgärd som har att göra med antagningen är vilka krav man ställer på studenterna. På två av lärosätena kräver man inte att eleverna ska ha gjort ett självständigt arbete/examensarbete i sina tidigare ämnesstudier, vilket också möjliggör för en bredare studentgrupp att söka. Istället gör de ett examensarbete inom ramen för KPU.⁶⁹

Flera intervjuade beskriver också bedömningen av studenternas ansökningar som arbetsam och tidsödande. Mer samarbete och mer generella regler för detta, skulle eventuellt underlätta för lärosätena själva, tror en del.

Även i de öppna svaren i vår studentenkät framkommer önskemål om att lättare få ämnesbehörighet för att bli antagen till KPU. Några studenter menar att det skulle underlätta om tidigare ämneskunskaper inte exakt behövde motsvara de som ingår i ämneslärarutbildningen, eller om det var möjligt att validera sina ämneskunskaper

⁶⁹ En av de intervjuade berättar att rekryteringen inte är det enda skälet till detta, utan det handlar också om att man anser att det är viktigt att studenterna tränas in i den vetenskapliga grund som gäller för dagens skola, genom att göra ett examensarbete i utbildningsvetenskap.

med ett prov. Några studenter anser även att det skulle underlätta om de enklare kunde tillgodoräkna sig utländska lärarutbildningar eller reell kompetens.

I vår rektorsenkät nämner en av rektorerna att anställda haft svårigheter att få sina utländska betyg validerade för att kunna antas till KPU.

Kvaliteten på KPU

Teori och praktik varvas när KPU-studenter arbetar som lärare

Möjligheten att varva teori och praktik är det som flest studenter tar upp som en fördel i sina öppna svar om vad som har varit lätt respektive svårt med att läsa KPU och samtidigt arbeta som lärare. Deras erfarenheter från läraryrket är värdefulla i studierna och de kan direkt applicera det som de lär sig i sin egen undervisning. Många tar även upp värdet av diskussioner med både kollegor och studiekamrater i sitt lärande. Att ha tidigare studievana och erfarenhet från läraryrket beskriver studenterna som fördelar i studierna.

Detta är även något som framkommer i intervjuerna med företrädare för lärosätena. En del av de intervjuade på lärosätena upplever att det är positivt att studenterna arbetar som lärare under studierna, på så sätt att de får mer praktik och dessutom har erfarenheter och en förståelse av yrket, som gör det lättare att ta till sig utbildningen. Diskussionerna berikas av de verksamhetsnära frågor som dessa studenter har med sig där teorin kan kopplas till en pågående praktik. Mindre problem kan uppstå på så sätt att studenten kan vara alltför upptagen av dagliga praktiska problem och därmed ha svårt att fokusera på utbildningen. Det förekommer också att personer som har arbetat som lärare ett tag, har "fastnat" i arbetssätt utan vetenskaplig grund och inledningsvis inte är benägna att lära om. Detta brukar dock gå att hantera, menar den intervjuperson som beskriver sådana situationer.

Några av studenterna kritiserar kvaliteten på KPU

Några av studenterna anser att kvaliteten på KPU är låg. De kritiserar innehållet, examinationsformerna och organisationen som beskrivs som ostrukturerad och rörig. Några menar att nivån eller kraven är lågt ställda, samtidigt som utbildningen är tidskrävande genom att till exempel mycket litteratur ska läsas. En del anser att utbildningens innehåll är anpassat till personer utan lärarerfarenhet och därför inte ger så mycket. Vissa uttrycker en frustration över de låga kraven medan andra tar upp det som en faktor som har underlättat att studera och arbeta samtidigt. Några enstaka skriver att de har avbrutit sina studier på grund av att utbildningen höll för låg kvalitet.

Även om det är fler studenter som tar upp att de tycker att nivån och kraven är låga, är det en handfull studenter som istället beskriver att de tycker att KPU:n varit svår. Några har en naturvetenskaplig bakgrund och är ovana vid en kvalitativ ansats. Andra har inte svenska som modersmål, vilket de anser har försvårat studierna.

Förslag från lärosäten för att öka kvaliteten på KPU

Ett sätt att öka genomströmningen på utbildningen är att öka kvaliteten, påpekar en del i våra lärosätesintervjuer. Det sker genom det reguljära kvalitetsutvecklingsarbetet. På ett par av lärosätena funderar man exempelvis på att öka det språkliga stödet till studenterna. En del av de utrikes födda bedöms behöva ett sådant stöd redan från början i utbildningen, till exempel i form av en parallell kurs.

Man arbetar också med att öka inslagen av ämnesdidaktik. En utmaning i KPU som lyfts av intervjuade vid ett par lärosäten är hur studenterna ska få tillräckligt med ämnesdidaktisk undervisning. I reguljär lärarutbildning ingår ämnesdidaktiken vanligen i ämneskurserna, som ju KPU-studenterna inte läser. Lärosätena försöker lägga in ämnesdidaktiken på andra sätt, men det kan vara svårt, särskilt i små ämnen som exempelvis bild, där man kanske bara har en student.

En intervjuad menar att kvaliteten skulle bli högre med en längre utbildning, men tror inte att detta är genomförbart, eftersom studenterna vill bli klara snabbt.

Avslutande sammanfattning

Över hälften av studenterna i vår enkät anser att det är svårt att kombinera arbete och studier och det är den vanligaste orsaken som studenterna anger till att de har avbrutit sin KPU. De flesta av studenterna har sammantaget mer än en heltidssysselsättning och några både arbetar heltid samtidigt som de studerar heltid. När studenterna får beskriva vad som har varit svårt med att kombinera arbete och studier är det framförallt den höga arbetsbelastningen som nämns. Eftersom flera av studenterna inte är berättigade till studiemedel, har familj och/eller var yrkesverksamma när de bestämde sig för att läsa KPU, anser flera att de behöver arbeta under sina studier, ibland i för hög omfattning, av ekonomiska skäl.

Förutom att finansiera sina studier, är den främsta fördelen som studenterna beskriver med att arbeta som lärare och samtidigt läsa KPU, att teori och praktik varvas. Däremot kan det vara svårt när scheman för KPU och den egna undervisningen krockar. Att öka inslaget av distansstudier och att få göra VFU i tjänsten är några saker som kan göra det mer attraktivt att läsa en KPU och underlätta att samtidigt arbeta som lärare. Samtidigt innebär det, enligt våra intervjuer med företrädare för lärosäten, en risk för sämre kvalitet i utbildningen.

Diskussion och slutsatser

I detta kapitel avslutar vi rapporten genom att återknyta till utvärderingens huvudfrågor och syftet med försöksverksamheten. Vi tar avstamp i de övergripande slutsatserna vad avser deltagande i försöksverksamheten och vilken betydelse den har haft för rekryteringen till KPU. Med hjälp av resultat från vår studie såväl som andras undersökningar av KPU i allmänhet, höjer vi blicken till den bredare frågan om hur fler kan fås att läsa utbildningen och diskuterar möjliga vägar framåt.

Relativt få är anställda enligt försöksverksamheten

Exakt hur många som har varit anställda enligt försöksverksamheten går inte att avgöra, eftersom det saknas register över detta. Våra enkätresultat tyder dock på att det är relativt få. Av det totala antalet studenter på en KPU mellan höstterminerna 2016 och 2018 är det nästan en femtedel som enligt våra register samtidigt har arbetat som lärare. Av dessa är det en femtedel som i vår enkät svarar att de är, eller har varit, anställda enligt försöksverksamheten. Om andelen är lika hög bland de som inte har besvarat vår enkät skulle det innebära att omkring 130 personer har varit anställda enligt försöksverksamheten till och med ht 2018.

Inte heller inom Teach for Swedens ledarskapsprogram, där studenterna arbetar på en skola och läser KPU parallellt under två år, verkar anställningar enligt försöksverksamheten vara utbrett.

Försöksverksamheten är inte avgörande för rekryteringen till KPU

Ökad kännedom skulle kunna ge fler anställda enligt försöksverksamheten

En orsak till att relativt få har varit anställda enligt försöksverksamheten verkar vara att kännedomen om försöksverksamheten är låg. Majoriteten av de studenter som inte varit anställda enligt försöksverksamheten skulle ha velat vara det, och nästan en tredjedel anger som enda skäl att de inte kände till möjligheten. Även bland rektorer och lärosäten verkar kännedomen vara begränsad. En ökad kännedom om försöksverksamheten skulle därför kunna leda till att fler anställdes enligt den.

Ovilja att anställa obehöriga lärare under längre tidsperioder

Det finns även andra hinder än låg kännedom om försöksverksamheten som kan ha bidragit till att inte fler har anställts enligt denna. Ett nästan lika vanligt skäl till att inte vara anställd enligt försöksverksamheten, bland de studenter som svarat på vår enkät, är ovilja hos arbetsgivaren. Det kan handla om att arbetsgivaren inte vill anställa obehöriga lärare i längre perioder om en behörig sökande skulle komma, och att det är en viss risk att ge en oprövad och obehörig lärare en längre anställning.

Detta knyter an till en av få nackdelar som kan ses med försöksverksamheten. I de fall en obehörig lärare anställs under längre tid än ett år, och det skulle komma en

behörig sökande efter det året, går eleverna miste om undervisning av en behörig lärare. Hur stor denna risk är varierar mellan ämnen och lokala arbetsmarknader, men den bör tas i åtanke, särskilt om utvidgningar i till exempel vilka ämnen som ska ingå i försöksverksamheten eller längden för anställningar enligt försöksverksamheten övervägs.

Villkoren för deltagande skulle kunna ändras

Att inte fler har anställts enligt försöksverksamheten kan också bero på att inte alla uppfyller de villkor som ställs för deltagande. Det är dock få studenter i vår enkät, drygt var tionde, som anger detta som skäl. Enkätresultaten indikerar därför att det inte främst är villkoren för försöksverksamheten som har begränsat deltagandet för studenterna.

Ett av villkoren som ställs för att få anställa enligt försöksverksamheten är att studenten har ämneskunskaper och undervisar i ett ämne där det råder brist på legitimerade lärare. Detta verkar inte ha begränsat deltagandet i någon större utsträckning eftersom flertalet av de studenter som inte varit anställda enligt försöksverksamheten undervisar i minst ett bristämne. Vilka bristämnen är regleras i en föreskrift som Skolverket tagit fram, och baseras på det beräknade examinationsbehovet fram till 2019.⁷⁰ Eftersom bristen på lärare i olika ämnen kan variera över tid, bör bedömningen av vilka ämnen som är klassificerade som bristämnen ses över, om försöksverksamheten ska förlängas eller permanentas.

I utredningen *Med undervisningsskicklighet i centrum* ges olika förslag på en utvidgning av försöksverksamheten och dess villkor. Ett förslag är att förlänga tiden för anställningen från två till tre år.⁷¹ Det skulle möjliggöra för studenter att med bibehållen anställningstrygghet läsa KPU med en lägre studietakt. Samtidigt kräver det att arbetsgivaren är villig att binda upp sig och anställa en obehörig lärare under en ännu längre period. Det kan, som vi redan nämnt, innebära nackdelar om en behörig sökande hindras att få en tjänst. Ett annat förslag i utredningen är att försöksverksamheten ska omfatta fler utbildningar, till exempel vidareutbildning av lärare (VAL) och grundlärarutbildningen. Det är inte något som vi inom ramen för den här utvärderingen har undersökt, men det är möjligt att vissa av våra resultat och slutsatser går att applicera på liknande utbildningar.

Förslag om att utvidga försöksverksamheten har tidigare avisats, bland annat med hänvisning till att undantag från legitimationskravet ska göras med restriktivitet och att det behöver utvärderas om försöksverksamheten är en effektiv väg för att få fler att söka en KPU. Om försöksverksamheten är en effektiv väg för att få fler att läsa KPU återkommer vi till.

⁷⁰ SKOLFS 2016:62.

⁷¹ SOU 2018:17.

Försörjning snarare än anställningstrygghet avgörande

Även om antalet som blir anställda enligt försöksverksamheten skulle kunna öka genom ökad kännedom och ändrade villkor, tyder vår empiri på att andra faktorer spelar en större roll för valen att läsa KPU och att växla till läraryrket.

En del av studenterna menar att försöksverksamheten var avgörande för att de skulle söka till KPU, men det är betydligt fler som anser att det var avgörande att ha en inkomst. Drygt hälften av de studenter som anger att de är anställda enligt försöksverksamheten uppger att de redan hade en anställning som lärare när de ansökte till KPU. De hade alltså redan sökt sig till läraryrket innan de ansökte till KPU och anställdes enligt försöksverksamheten.

Försöksverksamheten är inte utformad på ett sätt som ger oss kontroll över vilka som deltar och vilka som inte gör det. Det gör det svårt att mäta om, och i så fall i vilken grad, försöksverksamheten har fått, eller skulle kunna få, fler personer att läsa KPU. Ökningen av antalet ansökningar till KPU har inte tilltagit efter att försöksverksamheten infördes och deltagandet i försöket är begränsat. Men vi vet inte hur många av de som inte känner till försöksverksamheten, eller som inte blivit erbjudna en anställning enligt den, som skulle välja att läsa KPU om de kände till försöksverksamheten och fick en anställning enligt den.

Ekonomiskt stöd och anpassat upplägg av KPU kan underlätta kombination av arbete och studier

KPU verkar vara en viktig alternativ väg in i läraryrket, och även möjligheten att kunna kombinera studierna med att arbeta som lärare. Att underlätta möjligheten att arbeta som lärare och samtidigt läsa en KPU kan därmed vara ett sätt för att få fler att välja att läsa KPU och utbilda sig till lärare. Men som nämnts ovan är det tveksamt om det är just anställningstryggheten som är avgörande för att få fler att söka sig till läraryrket och att läsa en KPU.

Eftersom syftet med försöksverksamheten är att öka antalet behöriga lärare, är inte bara antalet som söker till KPU viktigt, utan även hur många som slutför sina studier och börjar arbeta som behöriga lärare. Även om genomströmningen generellt är högre på KPU jämfört med den reguljära lärarutbildningen, är det inte alla som slutför utbildningen.

När det gäller hur studenterna klarar av sina studier, kan vi inte se några skillnader som beror på försöksverksamheten i andelen som tycker att det har varit svårt att kombinera KPU med arbete som lärare, eller i andelen som anger att de har avbrutit sin KPU. Däremot är det flera av studenterna som svarar att det har varit svårt att kombinera studier på KPU och att samtidigt arbeta som lärare, oavsett hur de har varit anställda. Det är särskilt tydligt för de studenter som arbetat mer än 50 procent. Bland de som i vår undersökning svarar att de har avbrutit sin KPU, är den vanligaste orsaken till det just svårigheten att kombinera arbete och studier.

När studenterna själva får beskriva vad som har varit lätt och svårt med att kombinera KPU med arbete som lärare, är det många som skriver om fördelen med att kombinera teori och praktik. När det gäller svårigheter är det framförallt tidspressen och arbetsbelastningen som tydligast framträder i svaren. Men även upplägget av KPU är det många som nämner som, beroende på upplägg, antingen har förenklat eller försvårat.

Ekonomiskt stöd skulle kunna få fler att välja och genomföra KPU

Eftersom de som läser KPU är äldre och har tidigare studier bakom sig, är det många som inte är berättigade till studiemedel eller har en familjesituation som kräver att de arbetar under sina studier. Det kan också vara svårt för redan yrkesverksamma att växla yrke om de inte får lön under sina studier, vilket även UKÄ:s tidigare utvärdering av KPU har visat.⁷²

Att arbeta under studierna är därför ofta nödvändigt för att studenterna ska kunna finansiera sina studier. För vissa är det även viktigt för att få behålla sitt arbete som lärare eller för att få stanna i Sverige. De flesta av studenterna i vår enkät har en total sysselsättning på över 100 procent och en del både studerar heltid samtidigt som de arbetar heltid. Att ha en hög tjänstgöringsgrad kan vara nödvändigt för att få en tillräcklig inkomst under studierna. Samtidigt leder en hög studietakt till att de snabbare blir klara med sina studier och därmed minskar perioden som de arbetar med lägre lön som obehörig lärare.

En del kan därför ha en högre total sysselsättning än vad de själva egentligen skulle ha velat, och i och med detta en hög arbetsbelastning som kan påverka hälsa, genomströmning och arbetet som lärare negativt. Även UKÄ:s utvärdering av KPU visade att alla studenter inte klarar av en så hög arbetsbelastning som till exempel Teach for Swedens ledarskapsprogram kräver.⁷³ Dessutom beskriver en del studenter både arbetet som lärare och studier på KPU som särskilt tidskrävande i sig.

Ekonomi under studierna verkar vara en viktig aspekt för studenterna, både för att de ska kunna växla yrke och välja att läsa en KPU, men också för att kunna fullfölja sin KPU. En finansiering som möjliggör att studenter inte behöver ha en för hög studietakt och tjänstgöringsgrad av ekonomiska skäl, skulle därför kunna vara en framkomlig väg för att både få fler att söka KPU och öka genomströmningen.

Eftersom långt ifrån alla KPU-studenter är berättigade till studiemedel, kan mer generella ekonomiska stöd behövas som kan komma fler till del. Liknande slutsatser finns i både UKÄ:s utvärdering av särskild KPU och utredningen *Med*

⁷² UKÄ (2017).

⁷³ UKÄ (2017).

undervisningsskicklighet i centrum. Där ger de förslag på olika former av mer generella ekonomiska bidrag för att få fler att läsa en KPU.⁷⁴

Upplägget av KPU kan anpassas

En aspekt av hur upplägget på KPU kan anpassas är att scheman för KPU fastställs i god tid så att studenten kan planera sin egen undervisning och undvika schemakrockar. Det kan också underlätta om det är tydligt vilken arbetsinsats som krävs av studenten i de olika momenten på KPU, och att arbetstoppar inte sammanfaller med terminssluten. Även arbetsgivare skulle kunna underlätta för studenter genom att anpassa arbetsschemat efter studieschemat, se till att det finns sammanhängande ledig tid för studier, bevilja ledighet för närträffar och ordna vikarie för de lektioner som studenten behöver vara frånvarande ifrån.

Distansstudier kan göra det lättare att kombinera studier med arbete och från studenternas sida finns önskemål om lägre krav på schemalagd närvaro, både när det gäller campusträffar och digitala träffar. För studenten kan det vara svårt att kombinera träffarna med den egna undervisningen. Campusträffar kan dessutom innebära kostnader i form av obetald ledighet, resor och boende. Samtidigt finns en risk att kvaliteten på KPU blir lägre om dessa inslag minskar, enligt en del företrädare för lärosäten som vi har intervjuat.

Att göra sin VFU i tjänsten är en annan aspekt som kan underlätta för studenten att kombinera studier och arbete. För vissa studenter har möjligheten varit avgörande för att de skulle gå en KPU. Eftersom VFU görs under längre perioder kan det vara svårt att vara borta från arbetet och det kan också bli en ekonomisk belastning för de som inte får betalt under perioden. Att göra VFU i tjänsten kan också vara en fördel för lärosätena, eftersom de inte behöver hitta VFU-platser. Det kan dessutom vara positivt att studenten är i en trygg och välkänd miljö.

Samtidigt kan VFU i tjänsten vara en nackdel eftersom studenten inte möter nya miljöer och kanske inte prövar nya saker, vilket även tidigare utvärderingar har visat.⁷⁵ Det finns en risk att VFU-kursen bara blir en fortsättning av personens vanliga arbete och mindre av verklig utbildning. Den dubbla rollen som både handledare och kollega kan också innebära etiska problem och risker för rättssäkerheten när studenten och handledaren – som också ska bedöma studentens arbete under VFU:n – har en arbetsrelation till varandra. Detta är erfarenheter som kan vara värdefulla i det uppdrag Högskolan Dalarna nyligen har fått om att ta fram metoder för att validera och tillgodoräkna sig VFU i tjänsten inom arbetsintegrerade lärarutbildningar.⁷⁶

Ökad studietakt på KPU skulle också kunna få fler att välja en KPU, eftersom perioden utan lön, eller med lön som obehörig lärare, kan kortas. Men i intervjuer

⁷⁴ SOU 2018:17; UKÄ (2017).

⁷⁵ UKÄ (2015); Umeå universitet (2018).

⁷⁶ Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/01943/UH m.fl.

med företrädare för lärosäten ser vissa att även en normal studietakt på KPU, det vill säga tre terminer, egentligen är en för kort tid för att utbilda sig till och mogna som lärare. Tidigare utvärderingar visar att en högre studietakt på KPU är krävande och kan påverka genomströmningen negativt.⁷⁷

Även antagningen till KPU kan ses över. Det gäller till exempel vilka krav som ställs vid antagningen, att underlätta validering och möjliggöra fler ämneskombinationer. En del av detta ryms inom projektet *Fler vägar in* som flera lärosäten arbetar med.

Slutligen kan ytterligare ansträngningar göras för att öka kvaliteten på KPU. En del studenter anser att den KPU de gått håller låg nivå och att innehållet inte är anpassat till att de redan har erfarenhet av att arbeta som lärare. För andra kan det finnas svårigheter med utbildningen, till exempel för de som inte har svenska som modersmål. Stöd till dessa elever är något som diskuterats på ett par av lärosätena vi har intervjuat.

Slutsatser

Eftersom försöksverksamheten inte är utformad för att utvärderas kan vi inte med säkerhet säga vilka som har deltagit i den, eller vilken effekt försöket haft på antalet som väljer att läsa en KPU.

Trots vissa brister i dataunderlaget, kan vi dock utan större osäkerhet konstatera att möjligheten att anställa KPU-studenter som obehöriga lärare längre än ett år, inte har utnyttjats i särskilt stor utsträckning. Ett skäl till detta är sannolikt att många inte känner till möjligheten.

Undersökningens resultat pekar dock mot att även om försöksverksamheten hade varit mer känd, har möjligheten att anställa obehöriga under längre tid troligen inte så stor betydelse för att få fler att läsa KPU. Dels har vi sett att det finns andra skäl till att möjligheten inte utnyttjas och dels tyder vår undersökning på att andra aspekter är mer avgörande för studenterna. Det är snarare försörjningen än anställningstryggheten under studietiden som är avgörande och att kunna kombinera studierna med ett etablerat liv på hemorten. Utbildningens upplägg och kvalitet är viktiga faktorer för att locka den målgrupp som utbildningen riktar sig till. Att anställningstryggheten som obehörig lärare förlängs från ett år till två, är sannolikt en mindre viktig omständighet när människor mitt i livet ska ta ställning till om de vill och kan växla om till läraryrket. Det gäller nog även de obehöriga lärare som överväger att söka KPU för att bli legitimerade.

Att undantaget från behörighetsreglerna är lågt utnyttjat och föga verkningsfullt innebär dock inte att det är betydelselöst. Många av de studenter som besvarat vår enkät, anger att de skulle ha velat utnyttja möjligheten till tvåårsanställning om de hade känt till den. För de studenter som får en sådan anställning, minskas i alla fall

⁷⁷ UKÄ (2017); Umeå universitet (2018).

ett orosmoment, och en del svarar att det har varit avgörande för att de skulle välja att läsa en KPU. En fördel med den möjlighet som försöksverksamheten medger, är också att den inte medför några ekonomiska kostnader för vare sig staten, arbetsgivaren eller studenten, och det är också frivilligt för såväl arbetsgivaren som studenten att utnyttja den. Den huvudsakliga kostnad eller nackdel som möjligheten kan föra med sig, är istället att elever kan komma att undervisas av obehöriga lärare under längre perioder än vad som annars skulle varit fallet. Hur stor denna skillnad i praktiken blir, kan vi inte uttala oss om. Till detta kommer en mindre ekonomisk kostnad om möjligheten skulle permanentas eller försöksverksamheten utsträckas, nämligen att informationen om möjligheten bör förbättras så att alla huvudmän, rektorer och studenter får kännedom om den och inte bara en mindre andel.

Sammanfattningsvis skulle man kunna säga att den insats som försöksverksamheten innebär, troligen är relativt ineffektiv i förhållande till målet att fler ska läsa KPU, men att den samtidigt är mycket billig. Mot bakgrund av vad vi sett i studien finns det åtgärder som sannolikt skulle vara mycket mer effektiva, men som också skulle kosta mer. Till dem hör såväl någon form av finansiering av KPU-studenter, som en satsning på ökad kvalitet i undervisningen för att öka både attraktivitet och genomströmning. Andra insatser som förmodligen skulle ha större betydelse än försöksverksamheten, är att i högre grad anpassa KPU:s uppläggning efter förvärvsarbetande studenters behov. Här är det dock viktigt att se till att sådana åtgärder inte samtidigt leder till en utbildning av sämre kvalitet.

Referenser

Rapporter

- CSN (2019). *Högre bidraget för kompletterande pedagogisk utbildning – en uppföljning av tiden från och med den 1 juli 2018*. Rapport 2019:6.
- SKL (2016). *Försöksverksamhet med tidsbegränsad anställning enligt skollagen*. Cirkulär 16:28.
- SKL (2018). *Skolans rekryteringsutmaningar. Lokala strategier och exempel*.
- Skolverket (2016). *Konsekvensutredning avseende förslag till föreskrifter om försöksverksamhet om anställning under viss kompletterande utbildning*. Dnr 6.1.2-2016:766.
- Skolverket (2018). *Läraryrsförsörjning*. PM. Dnr 2018:00234.
- Skolverket (2019). *Läraryrprognos 2019. Redovisning av uppdrag att ta fram återkommande prognoser över behovet av förskollärare och olika lärarkategorier*. Dnr 5.1.3-2018:1500.
- UHR (2019). *Antagning till högre utbildning höstterminen 2019. Analys av antagningsomgångarna och trender i antagningsstatistiken*. Rapport 2019:4.
- UKÄ (2015). *Uppföljning av den verksamhetsförlagda utbildningen inom lärar- och förskolläraryr utbildningarna*. Rapport 2015:24
- UKÄ (2017). *Utvärdering av tre kompletterande pedagogiska utbildningar*. Rapport 2017:7.
- UKÄ (2018). *Nyborjare och examinerade på lärarutbildning: Var fjärde nyborjare på ämneslärarutbildningen är en KPU-student*.
- Umeå universitet (2018). *Kompletterande pedagogisk utbildning (KPU). Utredning om införande av en sammanhållen KPU på hel- och halvfart vid Umeå universitet*.

Offentligt tryck

- Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*.
- Prop. 2015/16:23. *Anställning under viss kompletterande utbildning*.
- SOU 2018:17. *Med undervisningskicklighet i centrum – ett ramverk för lärares och rektorers professionella utveckling*. Slutbetänkande av Utredningen om en bättre skola genom mer attraktiva skolprofessioner.
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2014/5176/S. *Vissa skollagsfrågor del 2*.
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/03202/UH. *Uppdrag om att skapa fler vägar in i läraryrket*.
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2018/01943/UH m.fl. *Regleringsbrev för budgetåret 2020 avseende anslag 2:64 inom utgiftsområde 16 Utbildning och universitetsforskning*.
- Utbildningsdepartementet. Dnr U2019/03432/UH. *Uppdrag att lämna förslag på åtgärder för ökad kvalitet i lärarutbildningen samt åtgärder för att underlätta för fler att bli lärare*.

Författningar

Förordning (2011:686) om kompletterande pedagogisk utbildning som leder till ämneslärarexamen.

Förordning (2013:60) om statsbidrag för behörighetsgivande utbildning för lärare i yrkesämnena.

Förordning (2016:350) om försöksverksamhet med anställning under viss kompletterande utbildning.

Förordning (2016:705) om kompletterande pedagogisk utbildning som leder till ämneslärarexamen för personer som har en examen på forskarnivå.

Skollagen (2010:800).

Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2016:62) om vilka ämnen som omfattas av försöksverksamhet med anställning under viss kompletterande utbildning.